

Vakıflar Dergisi

Yıl: Aralık 2018 • Sayı: 50

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl:Aralık 2018 - Sayı:50 Hakemli Dergidir.
Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

TÜBİTAK ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Sertifika No: 16651

ISSN: 1011-7474

e-ISSN: 2564-6796

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü

Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Mevlüt ÇAM

Yayın Yönetmeni

Mehmet KURTOĞLU

Editörler

Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editörü

Miyase KOYUNCU KAYA

Tashih

Hasan DEMİRTAŞ

Dergi Sekreteryası

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof.Dr. Mehmet BULUT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz KURT	Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Ali YILMAZ	Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Miyase KOYUNCU KAYA	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih MÜDERRİSOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Mahmut AK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID	Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Süreyya FAROQHI	Bilgi Üniversitesi
Prof.Dr. Zekeriya KURŞUN	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Heath W. LOWRY	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof.Dr. İlber ORTAYLI	MEF Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin SUBAŞI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Eugenia KEREMLİ ÜNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşıl TÜKEL YAVUZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Musa YILDIZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vefa ÇOBANOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY	Emekli Öğretim Üyesi
Evangeila BALTA	Ulusal Yunan Araştırma Vakfı / Yunanistan
Mehmet Çetin	Araştırmacı

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler unvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki mesuliyeti yazarına aittir.

Yazışma Adresi:

T.C.
Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000 - Faks: (0312) 324 47 22
e-posta: vakiflaryayin@yahoo.com - web: www.vgm.gov.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Ahi Evran Vakfı ve Vakfiyelerinin Sosyo-Kültürel Açıdan Değerlendirilmesi	9
An Evaluation of Akhi Evran Waqf and Waqfiyyas from Socio-Cultural Perspective	
Rıfat İlhan Çelik	
Nakşibendîlik'in Anadolu'da Ortaya Çıkışının Belgesi: Şeyh Hâce İshak er-Rumî Vakfiyesi.....	23
A Document for Naqshibandi Emergence in Anatolia: The Waqfiyya of Sheikh Hâce İshak er-Rumî	
Hasan Demirtaş	
Adıyaman Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi Vakfı	47
Waqf of Adıyaman Sheikh Abdurrahman Erzincani Zawiya	
Bahattin Turgut	
Hüsrev Kethüda Vakfı ve Selanik'teki Gelir Kaynakları.....	65
Waqf of Hüsrev Kethuda and Its Sources of Income in Thessaloniki	
Meryem Kaçan Erdoğan	
Harem-i Hümayun Kethüdası Canfeda Hatun'un Serveti ve Vakıfları	85
Kethuda of The Imperial Harem Canfeda Khatun's Wealth and Waqfs	
Ayşenur Karademir	
Osmanlı Döneminde Cüzzamlıların Tecrit Edildiği Miskinler Tekkesi'nin Konya Örneği.....	117
Konya Example of Lazar House Where Lepers Were Isolated in Ottoman Period	
Hamit Şafakcı	
Berat (Arnavud Belgradı) Vakıfları Üzerine Bir Değerlendirme.....	135
An Evalation on Waqfs of Berat (Albanian Belgrade)	
Mevlüt Çam	
Osmanlı Sonrası Bosna Hersek'te Para Vakıfları	151
Cash Waqfs in Bosnia Herzegovina	
Rahman Ademi	
Aksaray'da Bir Kültür Varlığı: Hacı Gayb Türbesi.....	165
A Cultural Property in Aksaray: Hacı Gayb Tomb	
Zehra Uslu Bülbül	
Giresun Merkezde Yok Olmuş Bir Vakıf Eseri: Sultan Selim (Hüdavendigâr) Camisi	177
A Lost Waqf Monument in Central Giresun: Sultan Selim (Hüdavendigâr) Mosque	
Gazanfer İltar - Mehmet Fatsa	
Tahir Paşa ve Mudanya'daki Eserleri.....	199
Tahir Pasha and His Works in Mudanya	
M. Fatih Müderrisoğlu	

Harem-i Hümayun Kethüdası Canfeda Hatun'un Serveti ve Vakıfları*

Ayşenur Karademir**

Öz

Bu çalışmanın konusu Sultan III. Murad'ın (1574-1595) haremının "kethüda kadını" Canfeda Hatun'un hayatı, serveti ve vakıf eserlerinin değerlendirilmesidir. Sultanın ailesinden veya kadınlarından olmayan Canfeda Hatun resmi belgelerde bu unvanla anılan ilk kadındır. Harem-i hümayunda 1583'te Nurbanu Sultan'ın vefatıyla öne çıkmış, Sultan III. Murad'a yakınlığıyla çeşitli devlet işlerine müdahale etmiştir. Çoğu ortadan kalkan ve unutulmuş vakıf eserleri bu çalışmada muhasebe defterleri başta olmak üzere çeşitli vakıf belgelerinden ele alınır. Çalışmanın amacı; harem bu az rastlanır karakterinin hayatı, serveti ve vakıf eserlerinin ortaya konulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Osmanlı Kadın Vakıfları, Cariye Vakıfları, Vakıf Muhasebe Defterleri, Harem-i Hümayun.

Ketkhuda of The Imperial Harem Canfeda Khatun's Wealth and Waqfs

Abstract

Canfeda Khatun was appointed to a position called "ketkhuda woman" at the Sultan Murad III (1574-1595) 's imperial harem for twenty-one years. She was not related to royal family nor one of the sultan's women. In official documents, Canfeda Khatun was the first concubine called as "ketkhuda woman" and her fame grown with this title. After the death of Sultan's mother, Nurbanu Sultan (1583), Canfeda's accompany to the Sultan became to such an extent that she had even impact on Sultan Murad's political decisions. This study focuses on historical artefacts of her waqf, most of which are not survived to the present day, using the archival documents belonged to waqfs, particularly their accounting registers. The aim of this study is to reveal the new aspects of Canfeda Khatun who was a rare example of the harem, and analyse her waqfs.

Keywords: Waqf, Ottoman Women Waqfs, Waqf of Concubines, Waqf Accounting Registers, Imperial Harem.

* Bu makale Ayşenur Karademir'in "İktisadi ve Sosyal Yönleriyle Kethüda Canfeda Hatun Vakıfları" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir. Prof.Dr. Erol Özvar danışmanlığında hazırlanan tezin 23.08.2017 tarihinde savunması yapılmış, Marmara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce kabul edilmiştir. Tezin hazırlanma sürecinde bu çalışmayı destekleyen Vakıf Araştırmaları Merkezi'ne teşekkürlerimi sunarım.

** Dr. Öğretim Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü; Gümüşhane/Türkiye; ayşenurkarademir@gumushane.edu.tr

Giriş

Canfeda Hatun resmî belgelerde “kethüda kadın” unvanıyla anılan ilk kadındır. Sultan III. Murad'ın (1574-95) annesi Nurbanu Sultan tarafından bu göreve getirilmiştir (Çerçi, 2000: 236). Osmanlı sarayında bir “kethüda kadın”ın sorumluluğu sultana ve valide sultana hizmet edecek cariyelerin yetiştirilmesidir (Uzunçarşılı, 2014: 137). Canfeda Hatun da ilk yıllarında bunu yapmıştır. 1583'te Valide Sultan vefat edince harem-i hümayunda öne çıkmış, içeriden en üst derecede yönetici olmuştur. Sultan III. Murad'ın güvenini kazanan Canfeda Hatun “kethüda kadın” unvanıyla o zamana dek görülmemiş bir itibar ve nüfuz elde etmiştir. Bu şöhreti kurduğu vakıflarla daha da artmıştır. Oysa bu vakıfların çok azı günümüze gelebilmiştir. Bu çalışmanın ilk amacı, Kethüda Kadın'ın ortadan kalkan vakıf eserlerini arşiv belgelerinden tespit etmektir. Ardından harem-i hümayundaki kimliği ve kariyeri vakıf eserleriyle yorumlanacaktır.

Kethüda Canfeda Hatun vakıflarının önemli bir kısmını İstanbul ve İzmit'te tesis etmiştir. Hac yolcularının gidiş-dönüş ihtiyaçlarının giderilmesi için kurduğu Kahire merkezli bir de Haremeyn Vakfı vardır. Osmanlı Arşivleri'nde yapılan kaynak taramasında bu vakıflara ait çok sayıda muhasebe defteri tespit edilmiştir. Maliyeden Müdevver (MAD.), Evkaf-ı Haremeyn (EV.HMH.), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TS.MA.) fonlarındaki bu vakıf bilançoları faydalanılan temel arşiv kaynaklarıdır. Kethüda Canfeda Hatun'un serveti ve vakıf eserleri bu defterlerden tespit edilmiştir. Vakıf muhasebe defterlerinin böyle bir amaçla kullanılması bu çalışmayı literatürdeki diğer çalışmalardan ayıran temel özelliktir. Vakıf araştırmalarında önemli bir belge olan vakfiye senedinden sadece Haremeyn Vakfı için faydalanılmıştır (BOA TS.MA.D. 6938/1-22). Zira arşivlerde yapılan taramalarda Canfeda Hatun'un İstanbul ve İzmit'teki vakıflarının vakfiye senedi bulunamamıştır.

Çalışmada elde edilen bilgiler dört temel başlıkta sunulmuştur. İlk olarak ele alınan konu, harem-i hümayun hiyerarşisinde “kethüda kadın” unvanının tanımlanmasıdır. Ardından Kethüda Canfeda Hatun'un hayatı ve gelirleri ele alınır. Bu iki başlıkta faydalanılan iki temel kaynak; Mustafa Âli Efendi'nin *Kühü'l Ahbar*¹ ve Mustafa Selanikî

Efendi'nin *Selaniki Tarih*² isimli eserleridir. Burada her iki müellifin de Canfeda Hatun'un çağdaşı olduğunun altı çizilmelidir. Literatürdeki kaynaklarla da karşılaştırılarak kendisinin haremdeki konumu ve buna bağlı gelirleri, Sultan III. Murad'a yakınlığıyla devlet işlerine müdahaleleri, başından geçen çeşitli olaylar bu iki başlıkta değerlendirilir. Aynı ve nakdî gelirleri olan Canfeda Hatun'a ayrıca önemli hediyelerin verildiği bazı şer'îye sicili kayıtlarıyla desteklenir. Hanedan ailesine mensup olmadığından *paşmaklık* türü gelirleri olmayan Canfeda Hatun'un zenginleşmesinde bu tür hediyelerin önemli bir yeri olmalıdır.

Üçüncü temel başlığın konusu, Kethüda Canfeda Hatun'un servetidir. Zira bu servet vakıflarının asıl kaynağıdır. 17. yüzyılda hazırlanan vakıf bilançolarında gelir (*an mahsulat*) ve gider (*vuzia min zalik*) kayıtlarının detaylı tutulması bu bilgilere ulaşmayı mümkün kılar. Burada unutulmaması gereken şer'î hukuka göre ancak sahip olunan mülklerin vakfedebileceğidir. Böyle bir yaklaşımla Canfeda Hatun'un vakfetmeden önce mülkiyetinde olan gayrimenkullerin sayısı ve yıllık kira gelirleri bilançolardan hesaplanmıştır. Zira bu mülklerin gerçek değerini yani satış bedelini öğrenmek mümkün değildir. İstanbul, Mısır ve İzmit vakıflarının gelir kaynaklarının Canfeda Hatun'un servetinin ancak bir kısmı olduğu unutulmamalıdır.

Çalışmanın son başlığı ve esas konusu, Kethüda Canfeda Hatun'un vakıf eserlerinin yorumlanmasıdır. Müslüman bir hayırseverin hayırseverliğe eğiliminin dini duygulardan beslendiği bilinen bir gerçektir. Öte yandan maddî imkanlarla desteklenen bu ibadet şekli vakıf kurucusunun kimliğinin topluma yansımalarıdır. Çalışmanın Kethüda Canfeda Hatun vakıfları konusundaki amacı sadece bilinmeyen hayır eserlerini belirlemek değildir. Aynı zamanda askerî kesim mensubu bir kadın olarak vakıflarıyla topluma ne tür bir mesaj iletmek istediğinin yorumlanmasıdır. Bu anlayışla eserlerinin buldukları konumdan, iktisadî, siyasî ve sosyal yönlerine tüm özellikleri irdelenecektir. Hayır eserlerinin akibetinin de ele alındığı bu başlıkta vakıf muhasebe defterlerine ek olarak Osmanlı Arşivleri'nde Cevdet Nafia (C.NF.),

1 Gelibolulu Mustafa Âli tarafından kaleme alınan Kühü'l-ahbâr isimli eserin tam transkripsiyonlu metni için bkz: Faris Çerçi, *Kühü'l-ahbâr'a göre II. Selim, III. Murad, III. Mehmed Devirleri ve Âli'nin Tarihçiliği*- 2 Cilt, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2000.

2 Selanikî Mustafa Efendi tarafından kaleme alınan isimli eserin tam transkripsiyonlu metni için bkz.: Mustafa Selanikî Efendi, *Tarih-i Selaniki*, Cilt 1-2, Haz.: Mehmet İpşirli, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1989.

Maarif Nezareti Mektubî Kalemî (MF.MKT.), Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO) fonlarında kayıtlı belgelerden faydalanılmıştır.

1.Harem-i Hümayunda “Kethüda Kadın” Unvanı

Osmanlı saraylarında padişahın haremî anlamındaki “harem-i hümayûn” tabiri sultanın annesi, eşleri, çocukları ve hizmetlilerinin yaşadığı bölüm için kullanılırdı. Burası ilk olarak Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) döneminde “devşirme sistemini”nin geliştirilmesiyle tıpkı Enderun gibi bir teşkilat halini almıştır. Bu sistemde zorunlu eğitimlerini alan kızlar harem yaşantısına en alt seviye olan “cariyelik”ten başlayıp, yeteneklerine uygun şekilde yükselirdi. Belli bir hizmet yılını dolduranlar “çırağ” edilerek saraydan ayrılırdı (Uluçay, 2011: 75-78). Dönemin kaynakları bu süreçle ilgili detaylı bilgiler vermezler. Ancak bu cariyelerin çırağ edilirken, azad edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir (İpşirli Argıt, 2017: 94).

Harem-i hümayûnda hiyerarşik bir yapılanma vardı. Osmanlı literatüründe bu yapılanma hakkındaki çalışmalar farklı kriterleri dikkate alır. Mesela *İsmail Hakkı Uzunçarşılı* buradaki hiyerarşiyi cariyelerin tabi oldukları eğitimlere göre yapar (Uzunçarşılı, 2014: 134-135), *M. Çağatay Uluçay* padişaha yakınlık ve kan bağı üzerinde durur. Buna göre bir piramidi andıran harem yaşantısında en üst seviyede sultanın annesi valide sultan yer alırken, zemini saraya yeni giren cariyelerdir (Uluçay, 2011: 45). Daha yakın zamanda yapılan bir çalışmada *Leslie Pierce* haremdeki hiyerarşiyi mensuplarına ödenen ulufe miktarıyla değerlendirir. Pierce’nin üç gruba ayırdığı yapıda öncelikli olanlar “saltanat ailesi kadınları” yani valide sultan, çocuklar ve eşlerdir. En tepedeki valide sultan haliyle en geniş gelirlerin sahibidir. Temizlik gibi işleri yapan “hizmetli cariyeler” ise harem hiyerarşisinin en altındadır. En kalabalık topluluktaki bu kadınların harem basamaklarında yukarı çıkmalarını belirleyen kişisel özellikleridir. Bu iki grup arasında kalanlar “idareci cariyeler”dir. Tecrübe birikimine sahip, *usta*, *kahya* gibi unvanları olan bu cariyelerin en önemli vasfı doğrudan sultana ya da valide sultana hizmet etmeleridir (Pierce, 1993: 125-132).

Canfeda Hatun “kethüda kadın” unvanıyla harem hiyerarşisinde “idareci cariyeler” arasındaydı. Bu görevdeki ilk yıllarında doğrudan Nurbanu Valide Sultan’a hizmet etmişti. 1583’te Valide

Sultan vefat edince on bir yıl süresince haremî içeriden en üst düzeyde idarecisi olmuştur. Peki harem-i hümayûnda “kethüda kadın” denilince ne anlaşılmalıdır?

Literatürdeki bazı eserler, hakkında çok az bilgiye sahip olunan Eski Saray’da bu unvanın kullanıldığını bildirir. Çağatay Uluçay, *Harem* isimli eserinde Sultan II. Beyazıd (1481-1512) ve Yavuz Sultan Selim (1512-1520) dönemine ait bazı belgelerde “kethüda kadın” unvanının geçtiğinden bahseder (Uluçay, 2011: 235). Ayrıca Osmanlı döneminde sadrazam, vezir gibi üst rütbeli kimselerin haremde “kahya kadın” denen kadınlar olurdu (Canatar, 2002: 332-334)

Tarihçi Mustafa Âli, *Künhü’l-Ahbâr* isimli eserinde Kethüda Canfeda Hatun’dan bahsederken görevinin hareme yeni giren cariyeleri yetiştirmek olduğunu söyler (Çerçi, 2000: 237).³ *Silahdar Tarihi*’nde “kethüda kadın” haremî düzenini ve şehzadelerin muhafazasını sağlayan kişidir. Valide Turhan Sultan vefat edince Kethüda Kadın eşyalarını kabz etmiştir (İpşirli Argıt, 2017: 61). Bazı kaynaklara göre haremî en yaşlı ve tecrübelisi olan “kethüda kadın”ın gümüş kaplı bir değneği ve eşyaları mühürlemekte kullandığı bir *mühr-i hümayûnu* vardı (Uluçay, 2011: 235-236). Doğrudan valide sultana hizmet ettiği anlaşılan “kethüda kadın”ın görevi kısaca sultan ve valide sultana hizmet edecek cariyelerin yetiştirilmesi ve saray adabının öğretilmesiydi (Uzunçarşılı, 2014: 137).

Arşiv belgeleri ve 16. yüzyılın kronik eserlerinde geçen bilgileri bir araya getirdiğimizde ortaya çıkan sonuç; “kethüda kadın” unvanının eskiden beri bilindiğidir. Ancak itibarı Canfeda Hatun’la artar. İlk defa onun zamanında “kethüda kadın” mevkii resmi bir unvan olarak kullanılır. 16. yüzyılın ikinci yarısında *Matbah-ı Dar’üs-saâde* denen mutfaktan “kethüda kadına” yemek çıkarılması itibarının arttığını gösterir. Bu mutfaktan sadece haremî başı dar’üs-saâde ağasına ve diğer harem ağalarına yemek çıkartılırdı (Bilgin, 2003: 115-119).

Kethüda Canfeda Hatun’un haremdeki başarısının

3 Gelibolulu Mustafa Âli tarafından kaleme alınan Künhü’l-ahbar isimli eserin tam transkripsiyonlu metni için bkz: Faris Çerçi, (Haz.) *Künhü’l-ahbar’a göre II.Selim, III.Murad, III. Mehmed Devirleri ve Âli’nin Tarihçiliği- 2 Cilt*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2000.

ardında kişisel özelliklerinin olduğu muhakkaktır. Ancak onu asıl öne çıkaran Valide Nurbanu Sultan'ın güvenini kazanmasıdır. 1583'te Valide Sultan vefat edince annesine düşkünlüğü bilinen Sultan III. Murad, Canfeda Hatun'u anlaşılan annesi yerine koyar. Annesini erken kaybeden Osmanlı sultanlarının yakınlarındaki kadınlara ayrıcalıklar sağladığı bilinmektedir. Mesela Sultan II. Osman (1618-1622) sütanesi Daye Hatun'a ve Sultan II. Süleyman (1687-1691) ismi bilinmeyen Kethüda Kadın'a maddi ayrıcalıklar sunmuştur (Pierce, 1993: 130-131).

Canfeda Hatun'un vefatının ardından 17. yüzyıl boyunca önemi süren "kethüda kadın" unvanının önemi azalmış olmalıdır. Sultan II. Mahmud'un (1808-1839) şehzadeliğinde hayatını kurtaran *Cevri Kalfa'yı* tahta çıkınca "hazinedar-baş" yaparak ödüllendirmesi bu düşünceyi destekler (Eyice, 1993: 461-462). Zira bazı kaynaklarda "hazinedar usta" haremde "kethüda kadın"ın yardımcısıdır (Akyıldız, 2012: 496). Çağatay Uluçay'a göre 19. yüzyılda "kethüda kadın" sadece harem merasimlerinin düzenlenmesi gibi işlerden sorumludur (Uluçay, 2011: 235-236).

Sonuç olarak Canfeda Hatun'u önemli bir konuma taşıyan "kethüda kadın" unvanı değildir. Tam tersi kendisinin dönemi ve yaşadıkları bu konumun prestijini arttırmıştır. Öyle ki vefatının ardından tutulan vakıf muhasebe defterlerinde dahi ismi "Merhume Kethüda Canfeda Hatun" dur (BOA, Mad.d.01703/00001). Oysa 1595'te Sultan III. Murad'ın vefatıyla Eski Saray'a geçince kendisine daha düşük dereceli yeni bir memuriyet verilmiştir (İpşirli, 1989: 436). Canfeda Hatun'un yaşamı hakkında bilinenler oldukça sınırlıdır. 16. yüzyılın kronik eserlerinden hayatına dair bazı bilgilere ulaşmak mümkündür.

2.Kethüda Canfeda Hatun'un Hayatı ve Gelirleri

Tarihçi Mustafa Âli Efendi *Künhü'l-Ahbâr'da*, Selanikî Mustafa Efendi *Târîh-i Selanikî* isimli eserinde Kethüda Canfeda Hatun'un iki erkek kardeşi olduğunu söyler. İbrahim ve Mahmud ismindeki kardeşlerinin ikisi de beylerbeylik gibi üst düzey görevlerde bulunmuştur. Gelibolulu Mustafa Âli, Mahmud'un Çerkes asıllı olduğunu belirtir (Çerçi, 2000: 683-684). Bu durumda Canfeda Hatun'da Çerkes'tir. Kendisinin hareme kaç yaşında, ne zaman ve ne şekilde getirildiğinin bilgisine kaynaklarda rastlanmaz. *Künhü'l-*

Ahbâr'da onunla ilgili olarak şu ifadelere yer verilmiştir:

"Nice rûzgar Saray-ı Âtikdeki ebkâr hizmetinde olduktan sonra Saray-ı Cedîde alındı. Harem-i muhterem kethüdalığına sabit-kadem olup cümle hasekilerin ve sayir cevâr-i havâri peykerin mühimmatını onlar görürlerdi. Vakta-ki vâlîde-i Padişah olan Nurbanu muhazzîre-i âli makam 'azm-i saray-ı cînan eyledi." (Çerçi, 2000: 236)

Künhü'l-Ahbâr'daki ifadelerinden Canfeda Hatun'un Yeni Saray'a geçmeden önce Eski Saray'da olduğu anlaşılır. Kendisi burada uzun süre *ebkâr hizmetinde* olmuş yani bekar kızları yetiştirmiştir. Bu iş "kethüda kadın" benzeri bir görev olmalıdır. Canfeda Hatun'a daha Eski Saray'dayken bu tarz bir görevin verilmesi ve uzun süre bu işi yapmış olması Yeni Saray'a geçtiğinde orta yaşlarda olduğunu düşündürür.

Sultan III. Murad 1574'te tahta geçip, Nurbanu Sultan "valide sultan" mertebesine çıkınca kendisini Yeni Saray'a getirir. Gelibolulu Âli'nin tabiriyle *harem-i muhterem kethüdalığına* yükseltir. Canfeda Hatun'a burada ilk iş olarak kırktan fazla cariye'nin eğitimi verilir (Çerçi, 2000: 237). Bu esnada Valide Sultan, gelini Safiye Sultan'la rekabet halindedir. İkiye bölünmüş bu haremde Safiye Sultan'ın en önemli destekçisi harem-i hümayûn vekilharcı Raziye Hatun'dur. Diğer tarafta Nurbanu Valide Sultan'ın taraftarları kızı İsmihan Sultan ve Kethüda Canfeda Hatun'dur (İpşirli, 1993: 150-151). *Künhü'l-Ahbâr'a* göre Nurbanu Sultan, Canfeda Hatun'a o kadar güvenmektedir ki vefat etmeden oğluna Canfeda Hatun'u yanından ayırmamasını ve korumasını vasiyet eder (Çerçi, 2000: 237). Bu vasiyete uyan Sultan III. Murad saltanatının sonuna kadar Canfeda Hatun'u yanında tutar.

Valide Sultan'ın vefatıyla nüfuzu ve itibarı artan Kethüda Kadın'ın Sultan III. Murad'ın kararlarına müdahale edebildiği Gelibolulu Âli'nin "Nice nârevâ işlerden tâb-ı şerif-i Padişahînin men'ine ikdam etmede yorulmazdı." (Çerçi, 2000: 235) ifadesinden anlaşılır. Buradan çıkan diğer bir anlam bu müdahalelerin en azından Tarihçi Âli'nin gözünde olumlu olduğudur. Canfeda Hatun'dan bahseden diğer bir eserde, *Tarih-i Selanikî'de* kendisine karşı hoşnutsuzluk sadece kardeşi İbrahim'i desteklemesindedir. Selanikî Mustafa

Efendi yeniçeri askerleri Canfeda Hatun'u eksik ulufeleri nedeniyle suçladığında bile askerleri şımarıklıkla itham eder (İpşirli, 1989: 301-304).

Sultan III. Murad'ın nazarında Kethüda Canfeda Hatun'un itibarını Gelibolulu Âli " ... ol pâdişâh-ı celîlü'l-kadrin çâr-erkân-ı devlet makamında ikisi taşradan zâhir iki mukârini dahi harem-i muhteremlerinden bâhir dört zât-ı lâtif ile ülfetleri var idi." sözleriyle tarif eder (Çerçi, 2000: 231). Sultan III. Murad'ın haremde ona yakın olan iki kişiden biri Bab'üs-ssade Ağası Gazanfer Ağa, diğeri Kethüda Canfeda Hatun'dur. Saltanat ailesi mensubu olmayan cariye bir kadın için bulunduğu konum harem-i hümayun tarihinde gerçekten az rastlanan bir hadisedir.

Diğer yandan Canfeda Hatun'un devlet işlerine müdahalesi her zaman hoş karşılanmaz. 1593'te sipahiler üç aylık ulufe dağıtılması sırasında kendi paylarını eksik bulunca Sadrazam Siyavuş Paşa ve Baş Defterdar Emir Efendi'yle birlikte Kethüda Canfeda Hatun'u suçlayıp, idamını isterler (İpşirli, 1989: 209-212). *Selanikî Tarihi'*nde detaylı anlatılan bu olayda Canfeda Hatun'un harem dışında ne kadar bilindiği görülür. Haremi basarak kendisini almak isteyen öfkeli sipahi askerlerine müdahale edilince çıkan arbedede ölenlerin sayısını Selanikî Mustafa Efendi yüz otuz yedi verir (İpşirli, 1989: 301-304). İç oğlanlarının müdahalesiyle Kethüda Canfeda Hatun bu olaydan kurtulur.

Ardında bıraktığı olaylarda Kethüda Canfeda Hatun'un ismine gölge düşüren tek mesele kardeşi İbrahim Paşa'yı korumasıdır. Erzurum, Diyarbakır ve Sivas beylerbeyi olan İbrahim Paşa halka haksız muamele eden bir kişidir. Bu nedenle birkaç defa azledilmiş, Canfeda Hatun'un desteğiyle görevine dönebilmiştir (İpşirli, 1989: 273-275). Son kez azledildiğinde Sultan III. Murad vefat edince idam edilir. (İpşirli, 1989: 436). Maria Pia Pedani'ye göre aynı gün Canfeda Hatun'un diğer kardeşi Mahmud'da infaz edilir (Pedani, 2000: 9-32). Sultan III. Murad'ın vefatıyla gözden düşen Kethüda Canfeda Hatun diğer harem halkıyla birlikte aynı gün adet olduğu üzere Eski Saray'a gönderilir (İpşirli, 1989: 439) .

Literatürdeki çalışmalarda Sultan III. Mehmed'in (1595-1603) tahta çıkmasına Kethüda Canfeda Hatun'un etkisi hakkında farklı görüşler vardır. İsmail Hakkı Danişmend'e göre Sultan III. Murad vefat edince Safiye Sultan, Bab'üs-ssade Ağası

Gazanfer Ağa ve Kethüda Canfeda Hatun bir olup, Sultan'ın vefatını gizlerler. Sultan III. Mehmed bu şekilde tahta çıkarılır. Böylece Gazanfer Ağa yeni sultanın döneminde görevinde kalır. Canfeda Hatun'a Eski Saray'da daha düşük dereceli bir memuriyet verilir (Danişmend, 1925: 139-141).

Venedik kaynaklarına dayanan diğer bir çalışmadaki görüş; Canfeda Hatun'un tahta Sultan III. Murad'ın diğer oğlu Şehzade Mustafa'yı çıkarmak istediğidir (Pedani, 2000: 24). Bu isteğinde başarılı olamaz. Annesinin desteğiyle tahta çıkan Sultan III. Mehmed on sekiz erkek kardeşini boğdurur. Canfeda Hatun aynı gün saraydan çıkarılır.

Canfeda Hatun'un Eski Saray'daki görevi, Sultan III. Murad'ın kızlarının eğitimi ve evlendirilmesidir. Selanikî Mustafa Efendi, Sabık Sultan'dan geriye yedi hamile cariye ve yirmi yedi kızı kaldığını söyler. Çoğu ölümcül hastalıklara yakalanıp vefat eden bu kızlardan (İpşirli, 1989: 762) kalanları sıradan yeniçerilerle evlenerek saraydan çıkarlar (Çerçi, 2000: 228). Bu son görevini yerine getiren Kethüda Canfeda Hatun Eski Saray'da vefat eder. Ayvansarayı, *Hadikatü'l Cevami'*de Eyüp Sultan Türbesi civarında eski sadrazamlardan Ali Paşa'nın mezarı yanında gömülü olduğunu bildirir (Erzi, 1987: 13-14).⁴

Kethüda Canfeda Hatun'un yirmi bir yıl yerine getirdiği görevinde sadrazam damatlar başta olmak üzere devlet ricalinden kimseleri çok iyi tanıdığı söylenebilir. Haremdeki kariyerini "kethüda hatun" olarak geçiren, bu unvanın itibarını arttıran Canfeda Hatun'un gelirleri vakıflarının kaynağıdır.

2.a.Kethüda Canfeda Hatun'a Tahsis Edilen Gelirler

Fatih Sultan Mehmed döneminde teşkilat halini alan harem-i hümayûnda her bir mensubun ayrı bir görevi olurdu. İlgili görevin sorumluluk ve önemi hazine den kışıye ödenen nakdi ve aynı gelirlerin belirleyicisiydi. Harem mensuplarına düzenli yapılan maaş ödemelerinin yanında kıyafet, yiyecek ve eşya tahsis edilir, ayrıca hibe, inam, ihsan denen hediyeler verilir (İpşirli Argıt, 2017: 84-93). Hazine den düzenli ödenen, *ulufe* denen tahsislerin detayları *masraf-ı şehriyari defterine* kaydedilirdi. Kanuni Sultan Süleyman döneminin

⁴ Tam transkripsiyonlu eser için bkz: Ayvansaraylı Hafız Hüseyin, *Camilerimiz Ansiklopedisi- Hadikatü'l Cevami-*, 2 Cilt, Hazırlayan: İhsan Erzi İstanbul: Tercüman-Aile ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987.

ardından bu defterlerde maaş ödemeleri toplu başlıklar halinde gösterilmiştir (Pierce, 1993: 134). Bu nedenle Kethüda Canfeda Hatun'un *ulufe* geliri tespit edilemez.

Diğer yandan emekliliğinde, Eski Saray'da kendisine bağlanan günlük gelir 100 akçe ve yıllık dört kat elbiselik kumaştır. Hayatının bu döneminde kendisini hayır işlerine adayan Canfeda Hatun'a bu gelirler yetmez. Bunu duyan Sultan III. Mehmed gelirlerini hemen iki katına çıkarır. Böylece Canfeda Hatun'a hazineден günlük 200 akçe ve yıllık sekiz kat elbiselik kumaş verilir (Çerçi, 2000: 238-239). Bu ödemelerin emeklilik dönemine ait olduğu göz ardı edilmemelidir. Betül İpşirli Argıt çalışmasında Sultan III. Selim (1789-1807) ve Sultan II. Mahmud (1808-1839) dönemlerinde "kethüda kadına" günlük 500 akçe ödendiğini tespit etmiştir (İpşirli Argıt, 2017:62).

Tahsisleri aynı ve nakdi gelirlere ibaret olan Canfeda Hatun'a önemli hediyelerin verildiği anlaşılır. Buna bir örnek 1592 tarihli bir şer'îye sicili kayıdır. Kayda göre Sultan III. Murad varisi olduğu azadlı cariyesi Çeşmi bint Abdullah'ın vefatıyla kendisine kalan beş evi Canfeda Hatun'a hibe eder. İstanbul İskenderpaşa Mahallesi'ndeki bu beş evin gayet geniş ve *fevkani* türde, iç ve dış avlulu, değerli evler olduğu verilen detaylardan anlaşılır.⁵ Kethüda Canfeda Hatun'un mülkiyetindeki gayrimenkullerin en azından bir kısmı vakıf muhasebe defterlerinden bulunabilir. Zira şer'î hukuka göre vakfedilen malın bir özelliği, vakfeden kişinin mülkiyetinde olmasıdır (Öztürk, 1995: 74-76). Yukarıdaki sicil kaydının ortaya koyduğu Canfeda Hatun'un vakıf bilançolarındaki mülklerin bir kısmının kendisine hibe edildiğidir. Bazılarını gelirleriyle satın aldığı Mısır merkezli Haremeyn Vakfı'nın vakfiyesinde ifade eder (BOA, TS.MA.D. 06938-0001/ 003-022).

Bir vakıf kurucusunun, vakfına kaç adet ve ne türde gayrimenkul veya menkul bağışladığını gösteren en detaylı belge vakfiye senedidir. Ancak Kethüda Canfeda Hatun'un vakıflarından sadece Haremeyn Vakfı'na ait olan vakfiyenin bir sureti günümüze gelebilmiştir. Osmanlı Arşivleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yapılan belge taramasında İstanbul ve İzmit'teki

⁵ "Rumeli Sadâreti Makemesi, 21 Numaralı Sicil (H.1002, M.1594-95), *İstanbul Kadı Sicilleri*, Haz. R. Erol, H. Kılıç, Cilt 12, İstanbul, İSAM, s.231, 2011, Hüküm 247, Orjinal metin-Arapça.

vakıfların vakfiyeleri bulunamamıştır. Bunlardan İstanbul'dakilerin vakfiyesi henüz tasnif edilmemiş olabilir; akıbeti belirsizdir. Öte yandan İzmit'teki vakıflara ait 19. yüzyılda hazırlanmış bir belgedeki ifadeden anlaşılır; buraya ait vakfiyenin daha Osmanlı döneminde bulunamadığıdır (35/BOA E.EV.HMH.GZSL 1/63B).⁶ Dolayısıyla Kethüda Canfeda Hatun'un İstanbul ve İzmit'te tesis ettiği vakıflarının ve servetinin belirlenmesindeki temel kaynak vakıf muhasebe defterleridir. Ömer Lütfi Barkan'ın *vakıfların günlüğü* dediği bu tür defterler vakfiyeden sonra bir vakıfla ilgili en detaylı bilgileri içeren belgelerdir.

3.Vakıf Muhasebe Defterlerine Göre Kethüda Canfeda Hatun'un Serveti

Osmanlı döneminde merdiven usulü ve siyakat yazısıyla tutulan vakıf muhasebe defterlerine önce vakıf gelirleri (*an mahsulat*), ardından vakıf giderleri (*vuzia min zalik*) kaydedilirdi. Bu ikisinin arasındaki fark (gelirler-giderler) defterin sonunda olurdu. Bu defterlerin tutulma amacı zaten vakfın mali durumunun takibiydi. Ancak bilanço kayıtlarının detaylarından gerek vakfa, gerek defterin tutulduğu dönemdeki olaylara ilişkin ayrıntıları anlamak mümkündür. Vakıf literatürüne Ömer Lütfi Barkan'ın Fatih ve Ayasofya camilerinin muhasebe bilançolarını yayınlamasıyla giren belgeler, araştırmacılar tarafından uzun süre tercih edilmemiştir.⁷ Tefvik Güran ve Kayhan Orbay bazı selatin vakıfları üzerinden iktisadi olayları yorumladıkları çalışmalarla bu tür belgelerin içeriğindeki zenginliğe yeniden dikkat çekmişlerdir.⁸ Elinizdeki bu çalışmada vakıf muhasebe defterlerine farklı bir amaçla, bânîye Kethüda Canfeda Hatun'un serveti, vakıf

⁶ Bu belgenin orijinali ve tam transkripsiyonlu metni için bkz: A. Nezih Galitekin, *Kocaeli Su Medeniyeti Tarihinden Birkaç Damla*, İzmit: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi-İSU Genel Müdürlüğü Kültür Yayınları, No.1, Haziran 2006, s. 122 ve 126.

⁷ İlk olarak İktisat Fakültesi Mecmuası'nda 1962-63 yıllarında yayınlanan makalelerin sonraki basımı için bkz: Ömer Lütfi Barkan, "Ayasofya Camii ve Eyüb Türbesinin 1489-1491 Yıllarına Ait Muhasebe Bilançoları", *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi- Osmanlı Devlet Arşivleri Üzerinde Tetkikler- Makaleler*, Hüseyin Özdeğer (Haz.), C. 2, İstanbul: 2000, s. 1099-1138; "Fatih Camii ve İmareti Tesislerinin 1489-1490 Yıllarına Ait Muhasebe Bilançoları", *e.g.e.*, s. 1054-1093.

⁸ Tefvik Güran, Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar-Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları, Nisan 2006, İstanbul, Kitabevi; Kayhan Orbay, "16.ve 17. Yüzyıllarda Bursa Ekonomisi: Sultan Çelebi Mehmed Yeşil İmareti'nin Mali Tarihi (1553-1650)", *Ankara Üniversitesi- Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi*, Sayı 22, 2007, s. 125-158, 2007.

eserlerinin tespiti ve yorumlanması amacıyla başvurulur. Gerçi bilançolardaki detaylar servetinin ancak bir kısmıdır. Ancak bunlar Canfeda Hatun'un maddi imkanlarını ortaya koyan, yoruma açık ve anlamlı verilerdir.

Kethüda Canfeda Hatun'un bilinen üç farklı şehirde, İstanbul, İzmit ve Kahire'de (Mısır merkezli Haremeyn Vakfı) vakıfları vardı. Çalışmada, bu vakıfların gelir kaynaklarının (*akarât-ı mevkûfe*) tespitinde, vakfın kurulduğu tarihe en yakın döneme ait bilançolardan faydalanılır. Bunlardan ilgili yerlerdeki gayrimenkullerin toplam sayısı ve aylık kira gelirleri tespit edilir. Böyle bir yöntemle başvurulmasının nedeni Canfeda Hatun'un servetinin en azından sınırlarının anlaşılmasıdır. Aşağıda sırasıyla bu üç vakfa ait gelir kaynaklarını görelim.

3.a.Kethüda Canfeda Hatun'un İstanbul'daki Vakıflarının Gelir Kaynakları

Kethüda Canfeda Hatun'un kurduğu vakıflar arasında en kapsamlısı başkent İstanbul'dakilerdir. Kendisinin buradaki hayır girişimleri 1584'te Karagümrük'teki eski ve harap bir mescidi camiye dönüştürmesiyle başlar (Çerçi, 2000: 238). Bilinen ilk hayır eseri bu camidir. Beykoz'un Akbaba köyünde ve Saraçhane'de inşa ettirdiği hayırlarını bu vakfa sonradan dahil eder. Vakıf muhasebe defterlerine göre aynı mütevellî tarafından idare edilen bu yerlere ait gelirler ve giderler aynı bilançolara kayıtlanıyordu. Aşağıda İstanbul'daki vakıfların bilançosu bu anlayışla incelenerek kendisinin buraya kaç adet gayrimenkul bağışladığı tespit edilir.

Canfeda Hatun'un İstanbul'daki vakıflarının Osmanlı Arşivleri'ndeki en erken tarihli muhasebe defteri H. 1020-22/M. 1611-14 yıllarına aittir. Maliyeden Müdevver (MAD.) fonunda 01703 gömlek numarasıyla kayıtlı bu muhasebe bilançosu otuz defterlik, ciltlenmiş ve kapak sayfası hazırlanmış (Ek I) bilanço serisinin ilkidir. İstanbul'daki vakıflara ait gayri menkuller bu defterin gelirler (*an mahsulat*) başlığından tespit edilmiştir. Gerçi diğer yirmi dokuz defterin

gelir kaynakları bu ilk defterdekilerin aynısıdır.⁹ Bunların listesi aşağıda Tablo 1'de görülebilir. Gayrimenkulün semti, *bâb* sayısı, türü ve akçe cinsinden gelirlerinin gösterildiği tablo hazırlanırken muhasebe defterinin kayıtlama şekline sadık kalınmıştır.

Tablo 1'de görüldüğü üzere Kethüda Canfeda Hatun, İstanbul'daki vakıflarının ihtiyaçları için yirmi dokuz farklı kayıttaki gayrimenkulü tahsis etmişti. Muhasebe defterlerindeki üslup gelirler bölümünde ayrı ayrı girilen gelir kayıtlarına önce *hane*, *oda*, *hane-i kebir* veya *dükkan* denerek türünün belirtilmesiydi. Ardından gayrimenkulün semti, *bâb* sayısı, kiracısının ismi gibi detaylar veriliirdi. Örneğin muhasebe defterine bir gelir kaydının yazılması şu şekildedir: *An mahsûl-i icâre-i hâne der mahalle-i Servi der uhde-i Osman Bey Bâb 1 Fî şehîr 120 (akçe) Fî selâse sinün 4.320 (akçe)* (BOA, MAD.d.01703/0101). Dolayısıyla Canfeda Hatun'un kaç adet ve ne türde mülkü ilgili vakfa bağışladığının anlaşılması için bilançolarda geçen kavramlar anlaşılmalıdır. Bunun için öncelikle *bâb* sayısının neyi ifade ettiği bulunmalıdır. Gelirler (*an mahsulat*) bölümünde her bir kayıta verilen *bâb* acaba gayri menkul adedini mi ifade ediyordu? Yoksa bu ifade bir evin bölmeleri için mi kullanılmıştı? Bu soruların cevabı Kethüda Canfeda Hatun'un kaç adet mülkü İstanbul'daki vakıfları yararına bağışladığının anlaşılması için önemlidir. Vakıf mülkler konusunda ikinci sorun; *oda*, *hane*, *hane-i kebir* denen meskenlerin birbirinden farkının ne olduğudur. Vakıf literatüründeki bazı çalışmalarda Osmanlı dönemi meskenlerinin tanımlamaları yapılmıştır. Ömer Lütfi Barkan ve Ekrem Hakkı Ayverdi yayınladıkları 1546 tarihli vakıflar tahrir defterinde *hane* ve *oda* türü yerleri tanımlamışlardır. Buna göre tahrir kayıtlarında sıkça geçen *hane* tabiri bazen tek bir ailenin barınabileceği bir katlı, hatta tek odalı bir meskendir. Ancak bazı kayıtlarda çok odalı bir saray ya da konağa *hane* dendiği görülmüştür (Barkan vd, 1970: XIV). *Oda* tabiriye yeniçeri ve acemi oğlanlarının yaşadığı yerler veya

9 Vakıflara gelir kaynağı olarak bağlanan gayrimenkuller genellikle sabittir. Bazen bunlar yangın, deprem gibi sebeplerle tahrip olabilir. Valide Turhan Sultan'ın Yeni Camii Külliyesinin yaptırırken farklı vakıflara ait bazı vakıf mülkleri, diğer bir mülkle değiştirmek suretiyle el koydurduğu görülmüştür. Bkz: Kenan Yıldız, *1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlihi*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012.

yiğitlerin yaşamasına mahsus bekar odaları için kullanılabilir (Barkan vd, 1970: XI). 18. yüzyıl vakıflarını inceleyen Bahaedin Yediyıldız'a göre *oda* ve *hane* denen yerler benzer özellikte, küçük meskenlerdi. Mesela evli ve bekar kimselere kiralanan odaların zemin katında bir oda, sofa ve tuvalet yer alırken, üst katta bir oda ve sofa daha olurdu (Yediyıldız, 2003: 106). Diğer bir çalışmada Cem Behar hazırlanan belgelerin dilinin kâtime göre değişmesine dikkat çeker. Karşılaştığı bir belgede "konak" denen aynı binaya farklı bir belgede "hane" denerek sıradan bir ev gibi ifade edilmesinin altını çizer (Behar, 2014: 145). Uzun yüzyıllar varlığını sürdüren Osmanlı Devleti'nde tanımlamaların zamanla değişmesi resmi belgelerin anlaşılmasında karşılaşılan bir problemdir. Diğer bir sıkıntı, belgelerde geçen bazı tabirlerin net tanımlamalarının olmamasıdır. Şimdi bu görüşler doğrultusunda Tablo 1'deki mülkleri değerlendirelim.

3.a.i. Hane türünde gayri menkuller: Tablo 1'de Canfeda Hatun'un İstanbul'daki vakıflarına ait mülklerden 6'sına kayıtlarda *hane* denir. Bunların dördünün *bâb* sayısı 1, kalan ikisinin *bâb* sayısı 2'dir. *Bâb* sayısı iki olan Aksaray'ın Kızılmsuluk semtindeki yerin aylık kirası 330 akçe, Dülbendçisinan Mahallesi'ndekinin 420 akçedir. Bilançolarda 1630-31 yıllarına kadar tek bir kayıta gösterilen bu yerler, bu yıl itibarıyla iki farklı kayıta gösterilir. Yani aynı mahallede bu sefer 1'er *bâb* olan ikişer ayrı *hane* vardır. Ayrıca iki ayrı *hanenin* toplam kirası tek kayıttaki toplam tutarla aynıdır (BOA, MAD.d. 01703/0037-40). Yani çok açık şekilde kapı anlamına gelen *bâb* ifadesi burada iki ayrı *hanenin* kapısını yani adedini ifade eder. Bu nedenle aşağıda Tablo 2'de Canfeda Hatun'un İstanbul'daki vakıf mülklerinin sayısı hesaplanırken *hane* türünde sekiz adet gayrimenkul olduğu kabul edilir.

3.a.ii. Hane-i kebir türünde gayrimenkuller: Canfeda Hatun'un İstanbul'daki vakıflarına ait *hane-i kebirler* için kullanılan *bâb* ifadesinin anlamı net değildir. İsmine çağrıştırdığı bunların *hane* türünde meskenlerden daha genişçe evler olduğudur. Elvanzade Mahallesi'nde önceleri *hane-i kebir* denen meskene 1663 yılından sonra *dar'üs-saade ağasının sarayı* denmesi bu görüşü destekler. (BOA, MAD. d.07814/002-003). Kaldı ki 1611 yılı bilançosunda aylık kirası 600 akçe olan evin kira bedeli sıradan bir *hane* için oldukça yüksektir (Tablo 1).

Öte yandan vakfın bilançolarında *hane-i kebir* denen diğer yerlere 1663'ten sonra Yahudi-hane denmesi buraların Yahudilerin ikamet ettiği *odalar* olduğunu düşündürür. Zira Timurtaş Mahallesi'nde 26 *bâb*, Balat'ta Çelebioğlu Mahallesi'nde 4 *bâb*,

Havvacepaşa (Hace) Mahallesi'nde 11 *bâb* ve Eminönü civarındaki Mertek Mahallesi'ndeki 8 *bâb* olan bu dört yerin ortak özelliği kiracılarının Yahudi olmasıdır. Kiracının isminden sonra kiralanan mülk için *der uhde-i Yahudiyân* denmesi buna şüphe bırakmaz (BOA MAD.d. 07814/002-003). Sonradan bilançolara girdiği anlaşılın kavram, belli ki yüzyılın ilk yarısında Yahudilere kiralanan *hane-i kebir* ifadesinin yerini almıştı.

Bu nedenle aşağıda Tablo 2'de Canfeda Hatun'un İstanbul'daki vakfettiği mülklerin sayısı hesaplanırken Yahudi-hanelerin *bâb* sayısı adet olarak kabul edilir. Kiracı isimleri Müslüman olan Timurtaş Mahallesi'ndeki 14 *bâb* ve Elvanzade Mahallesi'ndeki 1 *bâb* olan *hane-i kebirler* tabloda toplamda 2 adet gösterilir.

3.a.iii. Oda ve dükkan türünde gayri menkuller:

Tablo 1'de *oda* denen yerler muhasebe defterlerinde bazen dükkanlarla birlikte kaydedilmiştir. Bunlara bazı gelir kayıtlarında *der oda-i mücerred han* denir. Osmanlı toplumunda bekar ve ailesizlerin yaşadığı yerlere bekar odası, *oda-i merdan* veya *mücerred han* deniyordu.¹⁰ Aylık kirası çok düşük olan *oda* denen yerler belki bu nedenle muhasebe defterlerinde topluca yazılıyordu. Mesela Fethiye Camii civarındaki 54 *bâb oda* ve *dükkanın* aylık kirası 2.175 akçeydi (Tablo 1). Bu bedel elli dört *oda* ve *dükkanın* aylık toplam kirasıdır. Bursa'daki bekar odalarını inceleyen bir çalışmada *oda* türü meskenlerin gelirlerinin ne ölçüde düşük olduğunu gösterir. Buna göre Davut Paşa Vakfı denen vakfa ait 26 peştamalcı odasının "yıllık" geliri 120-360 akçe arasındadır (Kaplanoğlu, 2011: 31-42).

Canfeda Hatun'un İstanbul'daki vakıflarına ait *odaların* aylık kirasının *dükkanlarla* birlikte tek kalemde kaydedilmesi 1660 yılına kadardır. 1660'da İstanbul'da çıkan büyük yangında, *ihrak-i kebir*, vakfa ait çok sayıda gayrimenkul zarar görür. Belki bu zararı tespit edebilmek için bilançolarda vakfın aylık *oda* gelirinin topluca yazılmasından vazgeçilir. Her bir *odanın* geliri ayrı kayıta gösterilir (BOA, MAD.d. 07814/002-003 ve 07793/002-003). Bilançolarda yangından sonra görülen bu üslup sayesinde *oda* ve *dükkan* türü yerlerde *bâb* ifadesinin adet ifade ettiği kesin şekilde anlaşılır. Bu nedenle aşağıda Tablo 2'de Canfeda Hatun'un İstanbul'daki vakıf mülklerinin sayısı hesaplanırken vakıf *odaların* *bâb* sayısının adet ifade ettiği kabul edilmiştir.

¹⁰ Evliya Çelebi Seyahatname'de iki yüz on yedinci fasılda mücerredan denen bekar odalarından bahseder. İstanbul'daki beharhaneleri bin-iki bin kişinin kaldığı yerler olarak tarif eder. Bkz: *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Haz. S.A. Kahraman-Y. Dağlı- R. Dankoff- Z. Kurşun-İ Sezgin, 2 Cilt, 1. Baskı, İstanbul: YKY Yayınları, Eylül 2011, 1.Kitap, s. 155.

Tablo 1: Kethüda Canfeda Hatun'un İstanbul'daki Vakıflarının Gelir Kaynakları- (Akçe)¹¹

Semt/Mahalle	Bâb	Tür	Aylık Gelir	Yıllık Gelir
Timurtaş	14	H.K.	600	7.200
Timurtaş	26	H.K.	900	10.800
Saray-ı Atik	1	H.	120	1.440
Balat, Çelebioğlu	4	H.K.	180	2.160
Havvacepaşa (Hacepaşa)	11	H.K.	720	8.640
Havvacepaşa (Hacepaşa)	1	H.	150	1.800
Elvanzade	1	H.K.	600	7.200
Servi	1	H.K.	120	1.440
Mertek	8	H.K.	480	5.760
Aksaray,Kızılmusluk	2	H.	330	3.960
Dülbendcisinin	2	H.	420	5.040
Mehmed Ağa Camii civarı	1	H.	90	1.080
Galata	1	H.	90	1.080
Fethiye Camii civarı	5	O.C.	115	1.380
Saray-ı Atik civarı	16	M.O.C.	600	9.600
Arabacılar Hamamı civarı	32	M.O.	1.300	15.600
Balabanağa	11	M.O.	645	7.740
Ahırkapı	3	M.O.	270	3.240
Mercanağa	4	M.O.	510	6.120
Kapan-ı Dakik civarı	23	M.O.	1.300	15.600
Bab-ı Sultan Bayazıd	39	O.ve D.	2.610	31.320
Fethiye Camii Etrafı	54	O.ve D.	2.175	26.100
Saraçhane, Sebilhane civarı	1	D.	180	2.160
Sofular Camii civarı	1	D.	60	720
Kapan-ı Dakik civarı	4	D.	120	1.440
Firuzaga	30	D.	395	4.740
Hasköy	1	K.K.	Yıllık	10.000
Hasköy	1	K.S.	Yıllık	8.000
Beykoz, Akbaba		D.ve HM.	Yıllık	6.000

H: Hane, H.K: Hane-i kebir, O: Oda, O.C.: Oda-i cedid, M.O.: Mücerred handaki oda, O.ve D.: Bilançoda ayırmadan tek kaleme kaydedilen Oda ve Dükkan, D: Dükkan, K.K.: Kiremithane-i kebir, K.S.: Kiremithane-i sagir HM: Hamam

11 BOA, MAD.d.1703 / 101-102, 1611-13 (H.1020-22) yıllarına ait üç yıllık bilanço

Tablo 2 : Kethüda Canfeda Hatun'un İstanbul'daki Vakıflarına Ait Gayrimenkullerin Sayısı ve Yıllık Gelirleri¹²

<u>Tür</u>	<u>Adet</u>	<u>Yıllık Gelir-(Akçe)</u>
Hane-i Kebir	3	15.840
Yahudi Odası	49	27.360
Hane	8	14.400
Bekar Odası	94	59.280
Oda-Dükkan ¹³	93	57.420
Dükkan	36	9.060
Kiremithane	2	18.000
Hamam	1	6.000
Toplam	286	207.360

Tablo 1'deki verilerin yorumlanmasıyla hazırlanan Tablo 2 Canfeda Hatun'un İstanbul'daki serveti ve mülklerinin en azından bir kısmının anlaşılmasını sağlar. Buradaki bilgilerden ortaya çıkan sonuç, Kethüda Canfeda Hatun'un İstanbul'da toplamda 286 adet gayri menkulünü buradaki vakıflarına tahsis ettiği'dir. Öncesinde kendi mülkiyetinde olan bu binaların yıllık kira geliri 207.360 akçedir. Binaların maddi değerini bilme imkanı olsaydı Canfeda Hatun'un servetinin en azından bir kısmını değerlendirmek daha anlamlı olacaktı.

3.b.Kethüda Canfeda Hatun'un Haremeyn Vakfı'nın Gelir Kaynakları: Kethüda Canfeda Hatun'un servetiyle tesis ettiği vakıflardan bir diğeri Kahire merkezli Haremeyn Vakfı'dır. Vakfın gayesi hacca gidip-dönen yolcuların yoldaki ihtiyaçlarının

karşlanmasıdır. Canfeda Hatun vakfiyesinde detaylı tarif edilen Kahire'de Nil nehri kenarındaki bir binanın gelirlerini altındaki dükkanlarla buraya tahsis ettiğini bildirir (BOA, TS.MA.d.6938/1-22). Vakfın 1608 tarihli muhasebe bilançosuna göre bina ve dükkanların yıllık toplam kira geliri 10.820 akçedir (BOA, MAD.d.03651/00001). Vakfiyede ayrıca Canfeda Hatun'un sınırları detaylı verilen arsaları vardır (Tablo 3). Vakfa tahsis edilen arsaları kendi parasıyla ve Mısır kadısının izniyle satın aldığı, vakfın yararına bağışladığını ifade eder. Aşağıda Tablo 3'te gösterilen arsaların yıllık toplam kira geliri 1608 yılı bilançosuna göre toplam 9.300 akçedir. Buna göre Canfeda Hatun yıllık kira geliri 20.120 akçe olan mülkünü Haremeyn Vakfı'na tahsis etmişti.

Tablo 3: Kethüda Canfeda Hatun'un İzmit ve Haremeyn Vakıflarına Bağladığı Araziler¹⁴

Şehir	Açıklama	Kira-yıllık
İzmit,Paşabahçe	6 kıt'a bostan	600 akçe
İzmit	49 kıt'a bağ, bahçe, bostan ve 1 kıt'a Ermeni meşatlığı	5.829 akçe (tamamının geliri)
	Çolakoğlu tuzlasında 6 kıt'a bostan	4 keyle tuz ¹⁵
	100 dönüm arazi	
	82 dönüm arazi	
Kahire	31 dönüm arazi	9.300 akçe
	30 dönüm arazi	
	12 dönüm arazi	

12 BOA, MAD. d.1703 / 101-102, 1611-13 (h.1020-22) yıllarına ait üç yıllık bilanço.

13 Tablo 2'de bazı oda ve dükkanların birlikte verilmesinin nedeni bilançolarda bu şekilde kayıtlıdır.

14 İzmit'teki gelirler için, BOA EEV.HMH.GZSL., Nı:1/63/A - A. Nezih Galitekin, "Kocaeli Su Medeniyeti Tarihinden Birkaç Damla" ss.121-126'. Canfeda Hatun'un Haremeyn vakfı gelirleri : BOA-Mad.d. 03651 / 000001 bilançosuna göre'dir.

15 Keyle=Kile: standart=36 litre= 37 desimetreküp, İnalçık, 2004: s.444

3.c.Kethüda Canfeda Hatun'un İzmit'teki Vakıfları: Kethüda Canfeda Hatun'un İzmit'te kurduğu dokuz vakıf vardır (TS.MA.E. 0086-0061-001/001). Bunlara bağlı hayır eserleri; on dört çeşme, su yolları ve Kız Köprüsü'dür (TS. MA.E. 0048-0050-001/001). Bunların tamamı tek bir para (nükûd) vakfına bağlıdır. Aynı mütevellinin yönettiği vakıfların gelirleri ve giderleri aynı bilançoda tutulmuştur. Ancak İzmit'teki vakıflara ait arşivlerde kayıtlı toplam beş muhasebe

defterinin verilerinden somut bir sonuç çıkmaz. 1654-1701 yılları arasında tutulmuş, bir zaman serisi takip etmeyen bilançolardaki asıl sıkıntı vakıf paranın sürekli erimesidir. Tablo 4'te görülebileceği gibi borç verdiği parayı tahsil etmede başarılı olamayan vakıf, XVIII. yüzyıl başında İzmit'te başka bir vakfa, Gazi Süleyman Paşa Vakfı'na dahil edilir (*mülhak*). Aynı nedenden vakfın başlangıçta ne kadar sermayesi olduğu anlaşılabilir.

Tablo 4: Kethüda Canfeda Hatun'un İzmit Nükûd Vakfı'nın Gelirleri-(Akçe)¹⁶

MİLADİ SENE	DÖNEM	TOPLAMVAKIF VARLIĞI	DÖNEM GELİRLERİ	ZİMMET*
1654-1662	8 sene	253.000	112.000	141.000
1662-1665	2 sene 6 ay	İ.**	35.375	-
1665-1669	4 sene, 6 ay	217.150	75.650	141.500
1677-1680	3 sene	İ.	46.800	-
1697-1701	4 sene	İ.(Mülhak)	36.731	-

İzmit'te varlığı tespit edilen bazı bağ, bahçe ve bostan türü yerler içinde benzer bir belirsizlik söz konusudur (Tablo 3). Ancak bu sefer sorun, bulunan gelir kaynaklarının hangi vakfa bağlı olduğudur. Şöyle ki; Kethüda Canfeda Hatun'un İzmit'teki vakıflarına dair 1800 yılına ait bir belgede mahlul kalan yerler olduğu yazar. Belgede detayları Tablo 3'te gösterilen bağ, bahçe türü yerlerin yeniden kiralanması istenir. Ancak hangi vakfın akarı olduklarından bahsedilmez. İlgili belgenin bu çalışmaya katkısı, Kethüda Canfeda Hatun'un İzmit'teki mülklerini ve vakıflarının çokluğunu kanıtlamasıdır.

Özetlenecek olursa, Kethüda Canfeda Hatun'un İstanbul'daki vakıflarına bağışladığı toplam 286 adet gayri menkulün yıllık kira geliri 207.360 akçedir. Ayrıca Haremeyn Vakfı'na bağışladığı yerlerin yıllık kirası 20.120 akçedir. Aynı dönemde kendisine hazineden tahsis edilen yıllık *ulufe* geliri ise 72 bin akçedir (Çerçi,2000:238-239). Buna göre Canfeda Hatun, vakıflarına bağışlamadan önce sadece bu kalemlerden yıllık 300 bin akçe civarında gelir elde ediyordu. İlgili mülklerin

maddi değerinin bilinmediği unutulmamalıdır. Vakıflarının kaynağı olan bu gelirlerin servetinin ancak bir kısmı olduğu da dikkate alınmalıdır. Şimdi ilgili vakıfların değerlendirmesini yapalım.

4.Hayırsaver Yönüyle Kethüda Canfeda Hatun ve Vakıf Eserleri

İnsanın başkası yararına iyilik yapma isteği zaman ve toplumdan bağımsız bir duygudur. Müslüman toplumlarda bu isteğin kurumsal şekli vakıf olarak bilinir. Kelime lügatta "durdurma, alıkoyma" anlamına gelir. İslam hukukunda vakıf, faydası kamu yararına tahsis edilmiş gelirlerin herhangi birinin mülkiyetine girmesinin durdurulmasıdır (Öztürk, 1995: 49). İslam dininin iki temel kaynağı; Kur'an ve hadiste vakıf kelimesi açıkça geçmez. Ancak inananların malları ve mülklerini Allah yolunda harcamasını teşvik eden ayet ve hadisler çoktur. Vakıf konusunda en çok tekrar edilen hadislerden biri Tirmizi'den rivayet edilen "Şu üç sınıf müstesna, ademoğlu öldüğü zaman amel defteri kapanır. Bu üç sınıf kimse şunlardır; ölen için dua eden iyi bir evlad, mükafatı ölene erişen

16 BOA, MAD.d. 07764 / 000002 (h.1065-72), TS.MA.D.-04254-00 / 001 (h.1073-75),TS.MA.D-008897-000001-00 / 001 (h.1075-79), TS.MA.E.0086-0061-001/001 (h.1088-90),TS.MA.E.0048-0050-001/001(H.1108-12)

* Borç verilmiş, tahsil edilememiş para. Borçluların zimmetindeki toplam para. Dönem Gelirleri ve Zimmet toplam vakfın toplam varlığıdır.

** İcmal muhasebe bilançosu.

sadaka-i cariyeye ve ölümden sonra insanların yararlandığı bir bilgi." manasında olmalıdır. Hadisteki *sadaka-i cariyeye* yani ölümden sonra ardında açık kalacak bir hayır kapısı İslam'daki vakıf motivasyonunun özetidir. Vakıfla ilgili çalışmalarda temel görüş; vakıf kurucusunun ölümden sonra mutluluğa erişme isteğidir. Ancak son yıllarda özellikle kadın çalışmaları yapan Leslie Pierce (1993), Amy Singer (2002) ve Lucienne Thys Şenocak (2009) gibi Osmanlı tarihçilerinin görüşü; saray kadınlarının inşa ettirdiği vakıf eserlerinin sadece hayır eseri olmadığıdır. Bu eserler aynı zamanda harem-i hümayun kadınlarının varlığını kamusal alanda duyurma şeklidir. Gerçekten kadın ya da erkek olsun yüzyıllar öncesinden günümüze gelebilmiş hayır eserleri bânisinin ismiyle yaşar.

Bu görüşler doğrultusunda ilgili başlıkta ele alınacak olan, Kethüda Canfeda Hatun'un hayır eserlerinin türü, konumu, topluma sağladığı hizmetlerin değerlendirilmesidir. Ancak 16. yüzyılın sonlarında inşa ettirdiği eserlerin bir çoğu ortadan kalkmış, unutulmuştur. Çalışmada bu nedenle öncelikle Kethüda Canfeda Hatun'un vakıf eserlerinin tespiti gerekir. Bu amaçla vakıfların özellikle vakıf muhasebe defterlerinden faydalanılmıştır. Defterlerin dikkate alınan başlığı giderler bölümüdür (*vuzia min zalik*). Zira bilançolarda ücret (*vezaif*) giderleri kaleminde kimin, hangi unvanla, hangi vakıf eserde görev yaptığı ve eserlerin tamir harcamalarının detaylı kayıtlanmaktaydı. Muhasebe defterlerindeki bu üslup, vakfa ait eserlerin tespitini mümkün kılar. Böylece tespit edilen Canfeda Hatun'un hayır eserleri Tablo 5'te görülebilir. Kethüda Canfeda Hatun'un bu eserlerle topluma ne tür bir mesaj ilettiği, vakıflar vasıtasıyla topluma sağladığı hizmetleri ve bu eserlerin akıbeti aşağıda ele alınacaktır.

4.a. Kethüda Canfeda Hatun'un Yaptırdığı Camiler ve Mektepler: Osmanlı toplumunda camiler sadece ibadet mekanları değildi. Kişilerin bir araya gelerek sosyalleştiği, halka açık derslerin verildiği, Cuma hutbelerinde siyasi görüşlerin bireylere aktarıldığı bir tür iletişim merkeziydi. Bulunduğu semtlerin en merkezi yerine inşa edilerek bânisini temsil eden bu tür hayır eserleri toplum nazarında oldukça itibarlıdır. Bu nedenle Kethüda Canfeda Hatun'un hayırseverliği öncelikle camiler üzerinden yorumlanacaktır. Öncesinde literatürde mimari eserler üzerine yapılan çalışmalardan, vakıf eserlerin analiz edilme

yöntemlerinden bahsedelim. Örneğin Amy Singer, Hürrem Sultan'ın Kudüs'teki imaretini incelediği çalışmasında Kudüs'ün tarihini, tarihi binalarından okur. Bunu sağlayan aynı mekana, farklı yüzyıllarda üç farklı kültürün kadınının yaptırdığı hayır eserleridir. Bu silsilenin başlangıcı Bizans imparatoru Konstatin'in annesi Aziz Helana'nın (ö. 330) bir hastane yaptırmasıdır. Memlukler döneminde, Memluk emirlerinden birinin eşi olan Sitti Tunşuk Hatun (ö. 1398) hastanenin civarına bir imaret yaptırır. Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-66) nikahlı eşi Hürrem Sultan 1550'lerde bu imareti geliştirir, imaret-tekke merkezli bir külliyeye dönüştürür (Singer, 2002: 46).¹⁷ Singer'e göre Hürrem Sultan'ın imareti Kudüs'te Memluk üstünlüğünün bittiğinin simgesidir. Dolayısıyla aynı mekanda biri Hristiyan, ikisi Müslüman üç kadının vakıfları Kudüs'ün tarihinden bir kesittir. Benzer anlayışla Leslie Pierce, Nurbanu Valide Sultan'ın başkent İstanbul'a çifte minareli bir cami ve külliye yaptırmasına dikkat çeker. O zamana dek Osmanlı geleneğinde başkente külliye yaptırmak tahttaki sultanın görevidir. Pierce'ye göre Osmanlı tarihinde böyle bir ilkin yaşanması kadınların devlet yönetiminde etkilerinin arttığını gösterir (Pierce, 1993: 189). Farklı bir çalışmada Lucienne Şenocak Sultan IV. Mehmed'in annesi Valide Turhan Sultan'ın Çanakkale'de kaleler yaptırmasını valide sultanlık konumunun güçlenmesi olarak yorumlar. Burada iki yeni kale yaptıran Turhan Sultan imparatorluğa savunma önlemleri almakla kalmaz. Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı Seddülbahir ve Kumkaleyi sağlamlaştırarak himaye eder. İmparatorluğun gücünü simgeleyen kaleler böylece Valide Sultan ve oğlunu atalarının mirasıyla ilişkilendirir (Şenocak, 2009: 138).

Kethüda Canfeda Hatun'un vakıf eserlerine bakıldığında bunların kendi içinde anlamlarının olduğu görülür. İnşa ettirdiği hayır eserleri bir yönüyle bakıldığında haremdeki konumunun ve nüfuzunun kamusal alana yansımalarıdır. Farklı bir açıdan bakıldığında vakıf eserleri vasıtasıyla siyasi amaçlarını yürüten veya yeni gelişen yerleşim birimlerini destekleyen askeri sınıf mensubu bir kadın profili görülür. Cami eserlerinden başlayarak hayırlarına ele alalım.

Tablo 5'teki vakıf eserleri listesine göre Canfeda Hatun'un vakıfları eliyle desteklediği dört cami vardır. Bunlardan ismiyle anılan iki camiden

¹⁷ Külliyeinin içinde bir mescit, elli beş küçük oda (hücre), mut-fak, kiler, fırın, yemekhane, ambar, kervansaray, ahır gibi ufak yapılar vardır.

biri İstanbul'un Karagümrük semtinde, diğeri Beykoz'un Akbaba köyündedir. Vakıf muhasebe defterlerine göre Canfeda Hatun, Saraçhane'deki Mimar Ayas Camii ve Kilise Camii'ni sahiplenmiş, vakfıyla giderlerini üstlenmiştir. Mevzu bahis camilerin inşa edilmesi konusunda aralarında iki ortak özellik dikkat çeker. Bunlardan ilki Kethüda Canfeda Hatun'un yeni bir cami inşa ettirmediğidir. Eski ve harap mescitleri sahiplendiği anlaşılan Canfeda Hatun, buraları yeniden inşa ettirerek

camiiye dönüştürüyordu. XVI. yüzyıl tarihçisi Gelibolulu Âli, *Küh'ül-Ahbâr*'da bu hususun altını çizmiş, değişik yerlerdeki harap mescitleri sahipsiz bırakmadığını ifade etmiştir (Çerçi, 2000: 238). Dolayısıyla vakıf eserleri üzerinden algılanan ilk mesaj Canfeda Hatun'un tarihi eserleri "himaye" etmesidir (patronage). Eserlerindeki ikinci özellik; inşa ettirdiği veya sahiplendiği eserin civarının "tarihi" bir anlamının olmasıdır.

Tablo 5: Kethüda Canfeda Hatun'un Hayır Eserleri*

İSTANBUL		
Karagümrük	Canfeda Kadın Camii	1584 (h.992)
	Sıbyan Mektebi	
Saraçhane	Çeşme	
	Canfeda Sebili	1593-94 (h.1002)
	Çeşme ve su yolları	
	Kilise Camii¹⁸ Horhor, Sıbyan Mektebi Mimar Ayas Camii (ikinci bânisi)	1593-94 (h.1002)
Gedikpaşa	Çeşme ve su yolları	1848(h.1264) 1780(h.1195)
	Akbaba Sultan Camii	1588
Beykoz	Hamam ve su sarnıcı	Mimar Sinan'ın eseri
	Çeşmeler	
	Su yolları	
İZMİT		
İznikmid	Büyük Çeşme	1826 (h.1242)
	Çeşmeler	13 adet
	Kız Köprüsü	
	Su yolları	
BABAESKİ ¹⁹		Belgesi bulunamadı
HAREMEYN VAKFI		
Kahire	Hac Yolcuları Yararına	
	Haremeyn ve Kudüs Fukaraları için İstanbul Sürresine Ayrılan Düzenli Para	

* Tabloda koyu renkli ve italik olarak gösterilenler varlığı vakıf muhasebe defterlerinden veya belgelerinden tespit edilen eserlerdir.

18 BOA, MAD. fonunda 07446 gömlek numarada kayıtlı

19 Ahmet Refik Altınay eserinde burada Canfeda Hatun'un hayırları olduğundan bahseder. Ancak belgesi bulunamadı. Bu konuda Kadınlar Saltanatı, s.68

4.a.i. Karagümrük, Canfeda Camii: İsmiyle anılan bu cami Kethüda Canfeda Hatun'un bilinen ilk hayır eseridir. Gelibolulu Âli "*Çukur Bostan kurbunda bir harabe mescidi tâmir ve câmi'i şerif itmîşdir.*" sözleriyle burada eskiden harap halde bir mescid olduğunu bildirir (Çerçi, 2000: 238). İlk hali günümüze ulaşmayan caminin ve civarındaki sıbyan mektebinin inşa tarihini Ayvansarayî *Hadikatü'l-Cevam'*de 1584 verir. 16. yüzyıl sonlarında harap halde olan bu caminin ilk bânisinin kim olduğu belli değildir. Ancak 18. yüzyıla ait bazı bilgiler buranın Halvetiye tarikatıyla ilişkili olduğunu düşündürür. Şöyle ki; Karagümrük'te, Canfeda Camii'nin bitişiğinde bugün Nureddin Cerrahi Tekkesi vardır. 18. yüzyıl başlarında tekkenin olduğu yerde bir köşk bulunmaktaydı. Rivayete göre Sultan III. Ahmed (1703-1730) ve dönemin Dar'üs-saade Ağası Beşir Ağa burasıyla ilgili rüyalar görürler. Bunun üzerine Sultan III. Ahmed köşkün satın alarak yıkılmasını, arsasına tekke yaptırılmasını buyurur. 1703'te açılışı yapılan tekke bugünkü Nureddin Cerrahi Tekkesi'dir. Halvetiye tarikatı mensubu Nureddin Cerrahi buranın ilk halifesi olur. Tekke ismiyle anılır. Kendisi *el Keşfü'l-guyûbî fî tabakati's-Şernûbî* başlıklı eserde 1592'den sonra gelecek büyük veliler arasında zikredilir (Tanman, 2007: 253-256). Canfeda Hatun'un camiye 1584'te inşa ettirmesi, eski mescidin yeri hakkında rivayetlerin olması ve Nureddin Cerrahi'nin isminin 16. yüzyıl sonlarına dayandırılması buranın sıradan bir yer olmadığını düşündürür. Gelibolulu Âli'nin eski ve harap halde olduğunu söylediği *mescid-i âtik*, herhalde Halvetiye tarikatıyla ilişkiliydi. XVI. yüzyılda aktif olduğu bilinen bu tarikatın önemli destekçilerinden birinin Valide Nurbanu Sultan olması bu ihtimali güçlendirmektedir (Tanman, 1991: 68-73).

Tarih boyunca birçok badireler atlatan Karagümrük'teki cami ilk haliyle olmasa bile halen ayakta durmaktadır (Ek 8). Osmanlı Arşivleri'nde kayıtlı bir belgeye göre Osmanlı döneminde son kez 1893'te yanındaki mekteple birlikte yanmış, yeniden inşa edilmiştir (BOA ŞD. 78/124). Cumhuriyet döneminde 1982 ve 1989 yıllarında son kez elden geçirilerek büyütülmüş, tavanı yükseltilmiştir.²⁰

4.a.ii. Saraçhane, Mimar Ayas Camii: Saraçhane'deki Mimar Ayas Camii, Kethüda

²⁰ Fatih Müftülüğü internet sitesi : <http://www.fatihmuftulugu.gov.tr/inc.php?p=camiler&id=349>

Canfeda Hatun'un harap haldeyken inşa ettirdiği diğer bir mescittir. Gelibolulu Âli, kendisinin Saraçhane'de sebil ve çeşmenin yanı sıra bir de cami inşa ettirdiğini "Ol sebilhaneyi ve mukabilindeki mescid-i atik iken cami-i şerif kılındığı eseri bi-bahaneyi inşa kılub..." sözleriyle ifade eder (Çerçi, 2000: 238). Karagümrük'teki mescit gibi burasının ilk bânisini de söylemez. Sebil gibi günümüze gelemeyen bu caminin ismini Ayvansarayî, *Saraçhanebaşı Mescidi (Mimar Ayas Mescidi)* olarak verir. Yerini Canfeda Sebili'nin karşısında diyerek tarif eder. İkinci bânisi olduğundan bahsetmez (Erzi, 1987: 164) Canfeda Hatun'un İstanbul'daki vakıflarının muhasebe bilançolarında bu mekana Mimar Ayas Camii denir. Zaten Canfeda Hatun'un bu camiyle alakasını ilk ortaya koyan vakfın cami için yaptığı çeşitli harcamalardır. Isınma, aydınlatma gibi işler için yapılan ödemeler caminin yeniden inşasından sonra kendi haline bırakılmadığını gösterir. Peki kimdir Mimar Ayas? Mimar Ayas, Fatih Sultan Mehmed'in mimarlarından (Özgül, 1993: 445). Saraçhane'deki camiye vakfiyesine göre 1475'te inşa ettirmiştir (Barkan vd., 1979: 228). Mescidin giderlerinin karşılanması için Dülgerzade Camii önünde bulunan, Beylik Dükkanlar denen otuz beş dükkanın gelirini bağışlamıştır (Göncüoğlu, 2009: 54). *Kühü'l-Ahbar*'daki ifadelerden anlaşılan mescidin, Canfeda Sebili'nin inşa edildiği 1593'te kullanılmaz halde olduğudur. Bir sebil yaptırmaya karar veren Canfeda Hatun Mimar Ayas'ın eski mescidinin karşısını seçmiş, hatta mescidi yeniden inşa ettirerek camiye çevirtmiştir. Böylesi kapsamlı hayırlara girişen Canfeda Hatun'a bu işlerin maliyeti 2 milyon akçedir (Çerçi, 2000: 238). Çok gösterişli olduğu bilinen sebilin karşısında Fatih'in mimarınca yapılmış eski bir mescidi "himaye" eden Canfeda Hatun'un yer tercihi tesadüften uzak görünür.

Böyle bir kararı uygulamasında akla gelen iki sebep vardır. Bunlardan ilki; kendisinin saltanat ailesine evlilik veya kan bağı olmamasıdır. Saraçhane gibi merkezi bir semtte böylesi gösterişli bir sebil yaptırırken tarihine sahip çıkarak kamuoyunda bir mevzu yaratmıştır. Sonuçta haremde "kethüda kadın" konumunda biri için bu kadar gösteriş o zamana kadar görülmemiş değildi. İkinci neden; masraflı bir hayır işini üstlenmesi olabilir. Osmanlı döneminde özellikle askeri zaferlerin olmadığı zamanlarda askeri kesimin masraflı hayır işlerine

karşı çıktığı bilinir.²¹ Askeri ayaklanmaların çokça görüldüğü Sultan III. Murad saltanatında Canfeda Hatun eski bir mescidin, Fatih Sultan Mehmed'in mimarlarından birinin eserinin inşa etmesini sebep göstermiş olabilir. Günümüzde ayakta olmayan Mimar Ayas Camii 1964-65 yıllarında Saraçhane'de yapılan Atatürk Bulvarı yol çalışmaları nedeniyle yıktırılmıştır (Göncüoğlu, 2009: 31-32). 2013'te İstanbul 4 numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nca tescil edilen caminin ihya projesi İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanmaktadır.²²

4.a.iii. Saraçhane, Kilise Camii: Canfeda Hatun'un İstanbul'daki vakıflarının giderlerini karşıladığı diğer bir cami, Kilise Camii'dir. 1654-55 yılları bilançosuna göre yeri Saraçhane'dedir (BOA, MAD.d.07446/00003). Bilançonun ücret ödemeleri (*el vezaif*) bölümünde caminin çalışan ücretlerinin vakıf gelirlerinden ödendiği görülür. Bu caminin de diğerleri gibi Canfeda Hatun tarafından inşa ettirilmiş olması mümkündür. Ancak böyle bir belgeye rastlanmamıştır. Yine vakfın ücret ödemelerine göre bu civarda Canfeda Hatun'un yaptırdığı diğer bir sıbyan mektebi vardır. (Tablo 5). Canfeda Hatun'un, Saraçhane gibi İstanbul'un merkezi bir yerinde iki cami, bir sıbyan mektebi, bir sebil ve çeşme hayrı olması dönemindeki itibarının yorumlanmasında son derece önemlidir. Kendisinin bu semtte bir sebil ve çeşme yaptırdığı bilinmekteydi. Buradaki diğer mektebin, Kilise ve Mimar Ayas camilerinin Canfeda Hatun'la ilişkisini ortaya çıkaran muhasebe kayıtlarıdır.

4.a.iv. Beykoz, Akbaba Camii: Kethüda Canfeda Hatun'un yeni yaptırdığı anlaşılan tek camii gözlerden uzakta Beykoz'un Akbaba köyündedir. 17. yüzyılın ortalarında buraya gelen Evliya Çelebi, *Seyahatname* eserinde İstanbul'dan kayıkla uzaklığının bir gün mesafesinde olduğunu söyler (Kahraman vd, 2011: 229). Cami, köye ismini veren Akbaba Mehmed Efendi'nin mezarının yanı başındadır (Ek 13). Yani Canfeda Hatun bu hayır eserine de tarihi bir anlam vermiştir. Akbaba namıyla tanınan Mehmed Efendi, İstanbul'un fethine katılarak hizmetlerde bulunmuş, derviş

gaziler geleneğinden bir zattır. Fatih Sultan Mehmed, fetihteki başarılarından dolayı o dönem boş olan bu araziye kendisine *temlik* eder. Buraya yerleşen Mehmed Efendi bir zaviye kurarak şenlenmesini sağlar. Vefatının ardından efsaneleşen ismi zaviye civarındaki mezarını bir ziyaret yerine dönüştürür (Tanman, 1989: 221-222).

Muhtemelen 16. yüzyıl sonlarında nüfusu artmaya başlayan Akbaba köyüne Canfeda Hatun bir cami, hamam ve su sarnıcı yaptırır. Halil İnalıcık'ın hamam inşa edilen yeni yerleşim yerleri konusundaki görüşü; nüfusunun arttığı yönündedir (İnalıcık, 2004: 701). Vakıf muhasebe defterlerindeki tamir ödemelerinden anlaşılan Kethüda Kadın'ın burada en az iki de çeşme yaptırdığıdır (Tablo 5). Ayrıca köydeki hane, oda ve dükkan türünde gayri menkullerini akar olarak vakfa bağışlamıştır (BOA, MAD.d. 07814/0004). Akbaba'da bugün bile hakkında rivayetler anlatılan Kethüda Canfeda Hatun, köyün kurucusu görülebilir. Bazı arşiv belgelerinin ortaya koyduğu burada yapılan her türlü işin kendisine mal edildiğidir. Mesela Sultan III. Mustafa (1757-1774) burada bir sıbyan mektebi yaptırır. Ancak zamanla ilk bâni unutulur. Mekteb Canfeda Hatun'un ismiyle anılmaya başlar. 1803'te mektebin tamiri gerekince gerçek ortaya çıkar. Maarif Nezareti'nce hazırlanan bir belgede Akbaba'da *Canfeda Hatun Mekteb-i İbtidasi* denen mektebin hemen tamirinin gerektiği, ancak bu işler esnasında mektebin Sultan III. Mustafa tarafından bina edildiğinin anlaşıldığı yazar (BOA, MF.MKT 00632-00022/001-003).

Vakıf muhasebe defterlerindeki harcamalardan anlaşılan diğer bir mesele, Kethüda Canfeda Hatun'un buradaki tekkeyi sahiplendiğidir. Kayıtlara göre tekkenin ihtiyaçları, tamir ve yenilenmesi vakfın gelirlerinden yapıyordu (BOA, TS.MA.d. 04254-003/002). İlk bakışta vakıf ve tekke arasındaki ilişki sıradan görülebilir. Ancak burasının Osmanlı döneminde Yeniçeri Ocağı'nın bağlı olduğu Bektaşî zaviyelerinden olduğu unutulmamalıdır.²³ Yeniçeri isyanlarının arttığı ve şiddetlendiği Sultan III. Murad (1574-1595) saltanatında Kethüda Canfeda Hatun'un

21 Sultan III. Mehmed'in (1595-1603) annesi Safiye Sultan'ın Yeni Camii inşaatı ve burasının çok masraflı bir iş olması nedeniyle yaşadıkları için bakınız Selaniki Tarihi (İpşirli,1989 ss.849-851)

22 Bkz: <http://isted.org.tr/projesi-cizilen-eserler/saracane-mimar-ayas-camii/detay>

23 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla diğer Bektaşî tekeleri gibi kapatılan Akbaba'daki tekkenin mensupları sürgüne gönderilir. Daha sonra tekke Nakşibendi Tarikatı'na bırakılır. 1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar varlığını sürdürür. Tanman (1989: 221-222).

bu tekkeye gösterdiği ilgi manidardır. Bu tavrıyla yeniçeri askerlerine hoş görünmeyi, aynı zamanda buradaki himayesiyle ortamı kontrol etmeyi düşünmüş olabilir. Bu düşünce vakıfların siyasi ilişkilerde kullanılmasının örneğidir.

Akbaba köyüne çok sayıda eser yaptıran Kethüda Canfeda Hatun'dan geriye sadece ismiyle anılan camii kalmıştır. 20 Aralık 2013'te restorasyona alınan yapı çeşitli sebeplerden halen ibadete açık değildir (Ek 10).

Kethüda Canfeda Hatun'un vakıflarına bağlı cami eserleri konusunda söylenecek bunlardan ibarettir. Kendisi belli ki yaptırdığı hayır eserlerini sebeplere dayandırmış, eski eserleri "himaye" etmiş (patronage) ve tarihi sahiplenmiştir. Burada unutulmaması gereken; Osmanlı vakıf geleneğinde harap haldeki vakıf eserlerin farklı bânilerce sahiplenildiğidir. Bu aynı zamanda Osmanlı vakıflarının yüzyıllar boyu ayakta kalmasının en önemli amillerindendir. Canfeda Hatun bu geleneği tatbik etmiştir. Böyle bir yolu seçmesinin nedeni kendisine has, tımar gibi toprak türü yerlerin gelirinin bağlanmaması yani sınırlı gelirleri olabilir. Oysa Canfeda Hatun gibi haremde sultana yakın iki kişiden biri sayılmış bir kadının külliye yaptırması mümkün olsa geliri herhalde tahsis edilirdi. Osmanlıdan günümüze ulaşan ihtişamlı eserlere bakıldığında görülen bunların tahttaki sultan veya ailesinin mensupları veya yüksek devlet memuriyetindeki kişilerce yaptırıldığıdır. Bu kişilerin ortak yönü kendilerine has, tımar türünde toprakların gelirinin bağlanmasıdır. Pratik bir çözüm yoluna gittiği anlaşılan Kethüda Canfeda Hatun eski ve harap mescitleri camiye dönüştürerek ismini ölümsüzleştirmek istemiş, bunda başarılı olmuştur.

4.b. Kethüda Canfeda Hatun'un Yaptırdığı Çeşmeler ve Su Yolları: Tablo 5'te görüldüğü üzere Kethüda Canfeda Hatun'un hayır eserleri arasında sayıca çok olanlar çeşmeler ve su yollarıdır. Mahalle ve sokaklarda konumlanan bu tür eserler hızlı tahribata uğramakta ve vakıf eseri olarak bânisini güçlü temsil edememektedir. Canfeda Hatun'un hayırseverliğinin anlaşılmasındaki en önemli eksiklik yaptırdığı çeşmelerin hemen hepsinin tahrip olmasıdır.

4.b.i. İstanbul'daki Çeşmeler ve Su Yolları: Canfeda Hatun'un Karagümrük'te yaptırdığı caminin bitişiğinde bir sıbyan mektebi olduğu

bilinmekteydi. Muhasebe defterlerindeki tamir-yenileme kayıtlarından caminin civarında bir de çeşmenin olduğu anlaşılır (TS.MA.D.01678-0037-00/01). Kethüda Canfeda Hatun'un Karagümrük gibi ticari bir semtte cami, çeşme ve mekteb gibi üç temel yapıyla anılması kamusal alandaki varlığını topluma her an hissettirmiş olmalıdır. Zira Karagümrük İstanbul'da herhangi bir semt değildi. Osmanlı döneminde Karagümrük, İstanbul-Edirne karayolu üzerindeki iâşe ve ticaret noktası, aynı zamanda karayolu ticaretinin zorunlu güzergahıydı. Şehre giriş-çıkış yapanlardan gümrük vergisinin alındığı yer bir görüşe göre Canfeda Hatun'un camiinin yanındaydı (Kocakaplan, 2017: 268).

Saraçhane semtinde hayırseverliğiyle etkin olan Canfeda Hatun'un sebilhanesini bu başlıkta ayrıca zikretmek gerekir. Genellikle mütevazı özellikteki Canfeda Hatun'un hayır eserlerinden farklı bu eseri Gelibolulu Âli Kühü'l-Ahbar'da "... selatin ü vüzerâ müte'allık bir niçe sebilhaneler ki vardır. Bunun binasında nisbetle cümlesi pest-ü naham." sözleriyle vüzeranın eserleriyle yarıştırdır. (Çerçi,2000:238). Sebilin tarihi *Hadikatü'l-Cevami'*ye göre 1593-94'tür (Erzi, 1987: 13-14). Sultan III. Murad'ın 1595'te vefatıyla "kethüda kadın" konumunu kaybeden Canfeda Hatun sebilhane eserini baş yapıtı olarak görmüş olmalıdır. İlginç olan ismini günümüze ulaştıran eserin 2 milyon akçe harcadığı mevzu bahis sebilhane yerine Karagümrük'te yaptırdığı küçük bir cami olmasıdır. Günümüze ulaşmayan sebilhane, yanındaki çeşme ve karşısındaki Mimar Ayas Camii'yle 1964-65 yıllarında Atatürk Bulvarı yol çalışmaları sırasında yıkılmıştır (Göncüoğlu, 2009: 31-32).

Kethüda Canfeda Hatun'un çeşme ve su yolları yaptırdığı diğer bir yer Akbaba köyüdür. Burada Mimar Sinan'a inşa ettirdiği bir hamam ve su sarnıcı (Kuran,1987), en az iki çeşmesi daha vardı (BOA, TS.MA.d.04254-003/002). Zamanla tahrip olan hamam ve su sarnıcının bugün yıkıntılarının ne olduğu dahi belirsizdir. Çeşmelerden biriye halen ayakta. Halk arasında Canfeda Hatun'un çeşmesi olarak bilinen çeşmenin kitabesinde Latin harfleriyle yazılmış besmele ve 1947 tarihi vardır (Ek 12). Ancak bu çeşme herhangi bir esere kayıtlanmamıştır.²⁴

²⁴ Akbaba'daki çeşmenin Canfeda Hatun çeşmesi olarak bilindiği Abdüssemi Yavrutürk'le yapılan röportajla anlaşılmıştır. Ailesi buradaki türbenin üç kuşak boyunca türbedarlığını yapan, yüz yaşına ilerleyen Yavrutürk, Canfeda Hatun Mektebi olarak anılan mektebin de son öğrencilerinden (Ek 11)

Kethüda Canfeda Hatun'un İstanbul'da yaptırdığı bilinen son bir çeşme Gedikpaşa'dadır. Günümüzde musluğu düşmüş bu çeşmenin tam yeri Divan-ı Ali Camii'nin karşısındır (Ek 9). Günümüze gelebilmesinin nedeni iki farklı bâni tarafından sahiplenilmesidir. Çeşmenin kitabesinde Canfeda Hatun tarafından ilk kez inşa edildiği tarih yazmaz. Kitabeden anlaşılan çeşmenin önce 1780'de ardından 1848'de yeni baştan yaptırıldığıdır. Burayı ikinci kez yaptıran Sultan Abdülmecid'in (1839-1861) hazinedarı Şevki Nihal Usta'dır. Bazı kaynaklarda bu isimle anılır (Yavaş, 1994:383-384).

4.b.ii. İzmit'teki Kız Köprüsü, Çeşmeler ve Su Yolları: Vakıf muhasebe defterlerindeki tamir ve yenileme ödemelerinden anlaşılan Kethüda Canfeda Hatun'un İzmit'te bilinenden çok daha aktif olduğudur. Burada olduğu bilinen tek eseri Büyük Çeşme ismiyle anılandır. Günümüze gelebilmiş eserin kitabesinde yazan 1826 yılında Sultan II. Mahmud'un (1808-1839) hazinedarı Su'eda Usta tarafından yeniden inşa ettirildiğidir (Galitekin, 2006: 174-176). 2008 yılında Kocaeli Belediyesi, İzmit Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü'nce restore edilen çeşme gayet iyi durumdadır. Oysa özet (*icmal*) hazırlanan bir muhasebe defterinde Canfeda Hatun'un İzmit'te toplamda on dört adet çeşmesi ve buralara bağlı su yollarının olduğu yazar (TS.MA.E.0048-0050-001/ 011). Bu çeşmeler harap olarak yıkılmış veya farklı bir baninin sahiplenmesiyle ilk banisi unutulmuş olabilir. Arşiv belgeleri vasıtasıyla unutulmuş on üç çeşmenin ortaya çıkarılması Canfeda Hatun'un hayırseverliğinin sınırlarının anlaşılmasında önemlidir.

Kethüda Canfeda Hatun ayrıca İzmit'te Kullar karyesi denen yerde Kilez (Kilez) nehri üzerindeki Kız Köprüsü'nün banisidir. Bu bilgiye ulaşmak Osmanlı Arşivleri'nde kayıtlı tek bir dosyayla mümkün olmuştur (BOA, C.NF. 00006-00-252/0001-0011). Dosyadaki belgelerden birinde 1800 yılında yıkık olan Kız Köprüsü'nün Canfeda Hatun'un hayrı olduğu, köprü'nün tamirinin gerektiği, ancak vakfının, mütevellisinin veya tamirine memur olacak kimsenin kalmadığı ifade edilmiştir (BOA, C.NF. 00006-00-252/0001-0003). En azından bu belge köprü'nün Canfeda Hatun hayrı olduğunu resmi olarak gösterir (Ek 3). İlk haliyle olmasa bile bugün ayakta olan, 1998'de İzmit'teki demiryolu çalışmaları nedeniyle yeri değiştirilen köprü'nün ismi bugün Kültür ve Turizm Bakanlığının internet

sayfasında Kilezdere Köprüsü'dür.²⁵ Burası da Kethüda Canfeda Hatun'un ismiyle anılmayan inşa ettirdiği diğer bir hayır eseridir.

4.c. Kethüda Canfeda Hatun'un Vakıflarının Haremeyn'e Hizmetleri: Osmanlı vakıf geleneğinde Haremeyn yararına hayırlar yapmanın özel bir yeri vardır. Harem-i hümayunda bu gelenek Sultan II. Murad'ın (1421-1451) kızı Şehzade Hatun'la başlar. Mekke ve Medine'nin Osmanlı Devleti'ne ilhakıyla giderek önem ve çeşit kazanır (Güler, 2011: 226).

Kethüda Canfeda Hatun'un Haremeyn yararına verdiği en önemli hizmet hac yolcuları vakfını kurmasıdır. Kahire'deki gayrimenkullerinin gelirlerini bu vakfa bağlamıştır. Böylece hacca gidip-dönen yolcuların yolculuk esnasında ihtiyaç duyacağı yiyecek, içecek, giyecek ve barınma ihtiyaçlarının karşılanmasını istemiştir. Bu tür harcama kalemleri Canfeda Hatun'un Haremeyn Vakfı'nın bilançolarının giderler bölümündedir (BOA, MAD.d. 03651/00001). Ancak Haremeyn yararına hayırları bununla sınırlı değildir.

Arşivde kayıtlı bazı belgelere göre Kethüda Canfeda Hatun, İstanbul'daki vakıflarının gelirinden her yıl bir miktar parayı Haremeyn ve Kudüs'teki fakirlerin yararına İstanbul suresine verilmesi için ayırmıştı. Mustafa Güler'in bildirdiğine göre Abbasiler döneminden itibaren Müslüman devletlerin Haremeyn halkına dağıtılmak üzere ayırdıkları mal ve paraların genellikle hac zamanından önce ulaştırılıp, dağıtılmasına "surre" denir. Surre vakfı tabiri burada yapılan hayırları ifade etmek için kullanılır, yoksa surre vakfı diye bir tür yoktur. Surre yoluyla yerine ulaştırılan bu hayırlara "fukara vakıfları" denirdi (Güler, 2011: 199-209). Buna göre Canfeda Hatun, İstanbul'daki vakıflarının gelirlerinden her yıl 20.064 akçeyi Haremeyn şehirlerindeki fukaraya, ayrıca 5.034 akçeyi Kudüs'teki fukaraya dağıtılması için İstanbul suresine bağışlamıştır (TS.MA.D.01179-0001-00/004 ve 01175-0001-00/003).

4.d. Kethüda Canfeda Hatun'un Kimsesiz Kadınları Sahiplenmesi: Buraya kadar Kethüda Canfeda Hatun'un hayırsever kimliği vakıfları, hayır eserleri ve bu eserlerin özelliklerinden yorumlanmıştır. Oysa vakıf muhasebe defterlerindeki bazı harcama kalemleri hayırseverliğinin şahsi yönlerine dair ip uçlarıdır. İstanbul'daki vakıflarının gelirlerinden

²⁵ Bkz: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kocaeli/gezilecekler/kilezdere-koprusu>

zevaidhoran denen kimselere bağladığı maaşlar bunun bir örneğidir.

Osmanlı döneminde hizmet karşılığı olmadan, vakıf fazlasından kendilerine gelir bağlanmış kimselere *zevaidhoran* denirdi (Akgündüz,1996:346-348). Tefvik Güran yapılan ödemelerin esasen maaş olmadığını, eskiden yüksek bir hayat standardına sahip askeri kesim mensuplarına yapılan bir tür sosyal yardım olduğunu söyler (Güran, 2006: 43). Kethüda Canfeda Hatun'un İstanbul Vakıfları'nın muhasebe defterlerine göre 17. yüzyılda sayıları bazen on dokuzu bulan *zevaidhoran* vardı. Günlük yevmiyeleri 2-4 akçe arasındaydı.

Canfeda Hatun'un İstanbul vakıflarından ücret alan *zevaidhoran* grubunun dikkat çeken yönü nerdeyse tamamının kadınlardan oluşmasıdır. Muhasebe kayıtlarında isimleri açıkça yazılan kadınların tamamına *hatun* denmiştir. 17. yüzyılın başında baba ismi yazılan iki kadının babasının ismi *Abdullah*tır (BOA, MAD.d. 01703/00102). Bilindiği üzere Osmanlı döneminde sonradan Müslüman olan kişilerin baba ismine *Abdullah* denirdi. Sonradan Müslüman olduğu anlaşılan kadınlar Kethüda Canfeda Hatun'un azadlı cariyeleri olmalıdır. 1630'dan sonraki bilançolarda, vakıf gelirlerinden maaş alan bu gruba artık *evlad-ı uteka-i vakıf* denmesi bu görüşü destekler. Ancak *evlad-ı uteka* ifadesinden anlaşılan bu grupta artık azatlı kölelerin çocuklarının olduğuudur. (BOA, MAD.d. 01703/00029). Neticede harem-i hümayunda görevi cariyeleri yetiştirmek olan Kethüda Canfeda Hatun'un kadınlara desteği ve himayesi vefatından sonra dahi vakıfları üzerinden devam ettirdiği söylenebilir.

Sonuç

Bu çalışmada hakkında sınırlı bilgilere sahip olduğumuz Kethüda Canfeda Hatun'un hayatı, serveti ve tesis ettiği vakıfları ele alınmıştır. Nurbanu Valide Sultan'ın cariyesi olan Canfeda Hatun, resmi belgelerde "kethüda kadın" unvanıyla anılan ilk kadındır. 16. yüzyıl kronik tarih eserlerinden anlaşılan, Valide Sultan'la kurduğu iyi ilişkilerin onu haremde öne çıkardığıdır. 1583'te Nurbanu Sultan vefat edince Sultan III. Murad'la yakınlaşmış, güvenini kazanmıştır. Böylece haremın içeriden en üst düzey idarecisi konumuna yükselen Canfeda Hatun'un itibarıyla birlikte serveti de artmıştır. Gelirleriyle başta İstanbul olmak üzere İzmit ve Kahire'de çok sayıda

vakıflar kuran Kethüda Hatun'un ününün saray dışına taşmasında bu yönü önemlidir Ancak 16. yüzyıl sonlarına ait eserlerin birçoğu tahrip olarak ortadan kalkmıştır.

Kethüda Canfeda Hatun'un serveti ve çoğu yok olmuş vakıfları bu çalışmada vakıf muhasebe defterlerinden tespit edilmiştir. Vakıf bilançolarının böyle bir amaçla kullanılması bu çalışmayı literatürdeki diğer çalışmalardan ayıran temel özelliğdir. Zira kaynaklarda muhasebe defterlerinin bu amaçla kullanıldığı başka bir esere rastlanmamıştır. Bilançolardaki kayıtlardan ilk olarak çıkarılan sonuç, Kethüda Canfeda Hatun'un yıllık gelirlerinin en az 300 bin akçe olduğuudur. İstanbul'daki vakıflarına tahsis ettiği 286 adet mülkün 207.360 akçe yıllık kira geliri, Kahire merkezli Haremeyn Vakfı'na bağışladığı bina ve arsaların yıllık 20.120 akçe kira geliri ve emeklilik dönemindeki 72.000 akçe yıllık *ulufe* geliri bu meblağa dahildir. Servetinin sadece bir kısmını gösteren bu rakamların ortaya koyduğu Canfeda Hatun'un servetine dair somut veriler olmasıdır. Eğer vakıflara bırakılmış mülklerin satış bedeli bilinseydi ortaya çıkan sonuç çok daha anlamlı olacaktı.

Vakıf muhasebe defterlerinden elde edilen diğer bir sonuç, Canfeda Hatun'un unutulmuş vakıflarının tespitidir. Bilançolardaki detaylardan Canfeda Hatun'un Saraçhane'deki Mimar Ayas'ın mescidini camiye çevirttiği ve Kilise Camii'yle birlikte masraflarını üstlendiği, aynı yerde bir de mektebinin olduğu anlaşılır. Ayrıca Karagümrük'teki camisi civarında bir çeşmesinin olduğu, Akbaba köyünde en az iki çeşme yaptırdığı, buradaki tekkenin masraflarını vakıfıyla üstlendiği, İzmit'te bilinen bir çeşmesinin yanında on üç çeşmesinin daha olduğu ve Kilez (Kilas) Köprüsü denen (arşiv belgesinde Kız Köprüsü-Ek 3) köprüyü yaptırdığı yine muhasebe defterlerinden tespit edilmiştir.

Ancak bu çalışmanın tek amacı Canfeda Hatun'un yaptırdığı hayır eserlerini keşfetmek değildir. Aynı zamanda onun kamusal alanda inşa ettirdiği eserlerin yorumlanmasıdır. Bu anlayışla Kethüda Hatun'un hayır eserlerine bakıldığında ilk görülen Osmanlı vakıf geleneğinin sıradan bir uygulayıcısı olduğuudur. Gerçekten onun hayırsever işlerinin kaynağı yüzyıllara dayanan Osmanlı vakıf anlayışıdır. Ancak her vakıf kurucusu gibi

Kethüda Kadın'ın eserlerinde de kendine has yönleri vardır. Bu özellikle İstanbul'da yaptırdığı cami eserleri için geçerlidir. Vakıf bilançolarına göre sur içindeki üç camiyi vakıflarına bağlayan Canfeda Hatun bunların hiçbirinin ilk bânisi değildir. Yeni bir cami yaptırmak yerine, eski ve harap mescitleri sahiplenmiş, himaye edicisi olmuştur. Canfeda Hatun'un böyle bir yol izlediğinin yaşadığı dönemde *Künhü'l Ahbar*'da vurgulanması tahminlerimizin doğruluğuna işaret eder. Belki hanedan ailesinden olmadığından yeni bir cami inşa ettiremeyen Canfeda Hatun, anlaşılan böyle bir yol tercih etmiştir. Canfeda Hatun'un vakıf eserlerini yaptırırken tarihi kişileri çağrıştıran yerleri tercih etmesi hayırseverliğinin diğer bir yönüdür. Bu özellik Karagümrük, Mimar Ayas ve Akbaba'daki camilerinin ve Saraçhane'deki sebilhanenin yer seçiminde açıkça görülür. Son olarak kendisinin Akbaba'daki Yeniçerilerin bağlı olduğu Bektaşî tekkesini sahiplenmesi vakıflarının siyasi bir yönü olarak zikredilebilir.

Canfeda Hatun'un vakıf eserleri arasında sayıca çok olanlar çeşmeler ve suyollarıdır. Bu türden sayılabilecek Saraçhane'de yaptırdığı sebilhanesi ise "kethüda kadın" olduğu dönemin ve hayırseverliğinin zirvesidir. Tarihçi Mustafa

Âli, vezirlerin eserleriyle yarıştırdığı bu hayır için Kethüda Kadın'ın 2 milyon akçe harcadığını söyler. 1593-94 yıllarında tamamlanan eseri Canfeda Hatun belli ki başyapıtı olarak görmüş, bu eserle hatırlanacağını düşünmüştür. Ancak bu isteği gerçekleşmez. Onun ismini günümüze getiren ne bu gösterişli sebili, ne de onlarca çeşmesidir. İsmi günümüze taşıyan iki eseri Karagümrük ve Akbaba'da yaptırdığı iki camiidir. Bu binalar Canfeda Hatun'un sadece ismini değil, haremdeki şöhretini ve edindiği itibarı da günümüze taşımıştır.

Vefatının ardından yüzyıllarca tutulan vakıf muhasebelerinde "kethüda kadın" unvanıyla kayıtlanan Canfeda Hatun, kimliğini bu unvanla adeta bütünleştirmiştir. Bunda en önemli etken ardında bıraktığı vakıf eserleridir. Zira bânisini toplum hafızasına kazımak vakıfların önemli bir özelliğidir. Bu çalışmada vakıf eserlerine ait belgelerle Kethüda Canfeda Hatun'un kimliği ve hayır eserlerinin eksikleri tamamlanmak istenmiştir. Bu kimlik aynı zamanda harem-i hümayun tarihinin az bilinen bir yönüdür. Kendisinin günümüze gelmeyi başarmış bazı eserlerinin ismiyle anılmaması veya işlevini yerine getirememesi bu mirasa sahip çıkılmamasındandır.

Kaynaklar

1- Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), Maliyeden Müdevver Defterler:

03651 / 000001, 01703 / 0002 – 0003 – 0029 – 0037 – 0040 – 0101 - 0102

07814 / 0002 – 0003 - 0004 , 07793 / 0002 – 0003, 07446 / 00002-00003

007764 / 000002

BOA Maarif Nezareti Mektubî Kalemî

00632 – 00022 /001- 003

BOA Cevdet Nafia

00006 – 00252 /001-003

BOA Şura-yı Devlet

78 / 124

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defteri

01678-0037-00/001, 04254 – 0002 – 00 / 003, 04254 – 00 / 001, 008897 – 000001 – 00 / 001, 6938/1-22 (Vakfiye)

TS.MA. Evrak

0086 – 0061 – 001 / 001, 0048 – 0050 – 001 / 011

TS.MA. Defter

01179-0001-00/004, 01175-0001-00/003

2- Araştırma ve İnceleme Eserler

Akgündüz, Ahmed (1996). *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. 2. Baskı, İstanbul. Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

Aksay, Mustafa (2015). *İmparatorluğun Dehası Sinan Atlası*. İstanbul: Sinpaş Holding.

Akyıldız, Ali (2012). “Vâlîde Sultan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, C. 42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 494-499.

Altınay, Ahmet Refik (2013). *Kadınlar Saltanatı*, Konya:Bookcase Yayınevi, ISBN: 978-605-5190-02-06.

Atay, Sabri- Kılıç, Hüseyin- Karaca,Yılmaz- Erol, Rasim- Kahrıman Salih -Recep Fuat (2011). “Bâb Mahkemesi, 46 Numaralı Sicil (H.1096-96, M.1685-86)” , *İstanbul Kadı Sicilleri*, Cilt 19, İstanbul, İSAM.

Ayvansaraylı Hafız Hüseyin (1987). *Camilerimiz Ansiklopedisi/Hadikatü'l Cevami- 2 Cilt*. Haz: İhsan Erzi. İstanbul: Tercüman-Aile ve Kültür Bakanlığı Yayınları.

Barkan, Ömer Lütfi (1963). “Osmanlı İmparatorluğu’nda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 23, S. :1-2, s. 239-296.

Barkan, Ömer Lütfi.-Ekrem Hakkı Ayverdi (1970). *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti-İstanbul Enstitüsü.

Barkan, Ömer Lütfi (2000). “Fatih Camii ve İmaretî Tesislerinin 1489-1490 Yıllarına Ait Muhasebe Bilançoları”. *Osmanlı Devleti’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi- Osmanlı Devlet Arşivleri Üzerinde Tetkikler-Makaleler*-. Haz. Hüseyin Özdeğer. C.2, s. 1054-1093.

Barkan, Ömer Lütfi (2000). “Ayasofya Camii ve Eyüb Türbesinin 1489-1491 Yıllarına Ait Muhasebe

Bilançoları”, *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi- Osmanlı Devlet Arşivleri Üzerinde Tetkikler-Makaleler-*. Haz. Hüseyin Özdeğer. C.2, s. 1099-1138.

Behar, Cem (2014). *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008) Osmanlı İstanbul'unda Kasap İlyas Mahallesi*. İstanbul: YKY Yayınları.

Bilgin, Arif (2003). “Matbah-ı Âmire”, *TDVİA*, C. 28. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. S. 115-119.

Canatar, Mehmet (2002). “Kethüda” *TDVİA*. C. 25. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 332-334.

Çerçi, Faris (2000). *Kühü'l-ahbar'a göre II. Selim, III.Murad, III.Mehmed Devirleri ve Âli'nin Tarihçiliği- 2 Cilt*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

Danişmend, İsmail Hakkı (1925). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt 3- (M.1574-1703)*, Türkiye Yayın Evi.

Dişören N. Esra (1994). “Canfeda Kadın Mescidi”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. C. 2. Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını. s. 384

Erol, Rasim, Kılıç Hüseyin (2011). “Rumeli Sadâreti Makemesi, 21 Numaralı Sicil (H.1002, M.1594-95)”. *İstanbul Kadı Sicilleri*. C. 12. İstanbul. İSAM.

Evliya Çelebi (2011). *Seyahatname-2 Cilt*, Hazırlayanlar : Kahraman, Seyit Ali.- Dağlı, Yücel- Dankoff, Robert- Kurşun, Zekeriya- Sezgin, İbrahim, 1.Baskı, İstanbul: YKY Yayınları, Eylül .

Eyice, Semavi (1993). “Cevri Kalfa Mektebi”. *TDVİA*, C. 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 461-462.

Galitekin, Ahmet Nezh (2006). *Kocaeli Su Medeniyeti Tarihinden Birkaç Damla*, İzmit: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi-İSU Genel Müdürlüğü Kültür Yayınları, No: 1.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk (2009). “İstanbul'un Fethi Sonrası Kurulan İlk Semt: Saraçhane”. Atatürk Üniversitesi, edergi.atauni.edu.tr/ataunigsed.

Güler, Mustafa (2011). *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları- 16. Ve 17. Yüzyıllar*. 2.Baskı, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

Güran, Tefik (2006). *Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar-Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları*. İstanbul: Kitabevi.

İnalcık, Halil (2004) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi- 2 Cilt*, 2. Baskı, İstanbul: Eren Yayıncılık.

İpşirli, Mehmet (1993). “Canfeda Hatun”. *TDVİA*. C. 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s..150-151.

İpşirli, Arğıt, Betül (2017). *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri 18.Yüzyıl*. 1.Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Kaplanoğlu, Raif (2011). “Tahrir Defterlerine Göre: Osmanlı Döneminde Bursa'da İşçi/Bekar Odaları”. *Bursa Araştırmaları Dergisi*. S.33. Bursa: BURSAV. s. 31-42

Kocakaplan, Saim Çağrı (2017). *İstanbul Gümrüğü (1750-1800): Teşkilat ve Ticaret*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1. Baskı, 2017

Köprülü, Mehmet Fuad (2005). *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*. 2. Baskı. Ankara: Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş.

Kuran, Aptullah (1987). *Sinan The Grand Old Master of Ottoman Architecture*. İstanbul: Ada Press Publishers.

Orbay, Kayhan (2007). “16.ve 17. Yüzyıllarda Bursa Ekonomisi: Sultan Çelebi Mehmed Yeşil İmaret'i'nin Mali Tarihi (1553-1650)”. *Ankara Üniversitesi- Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi*, Sayı 22, s. 125-158.

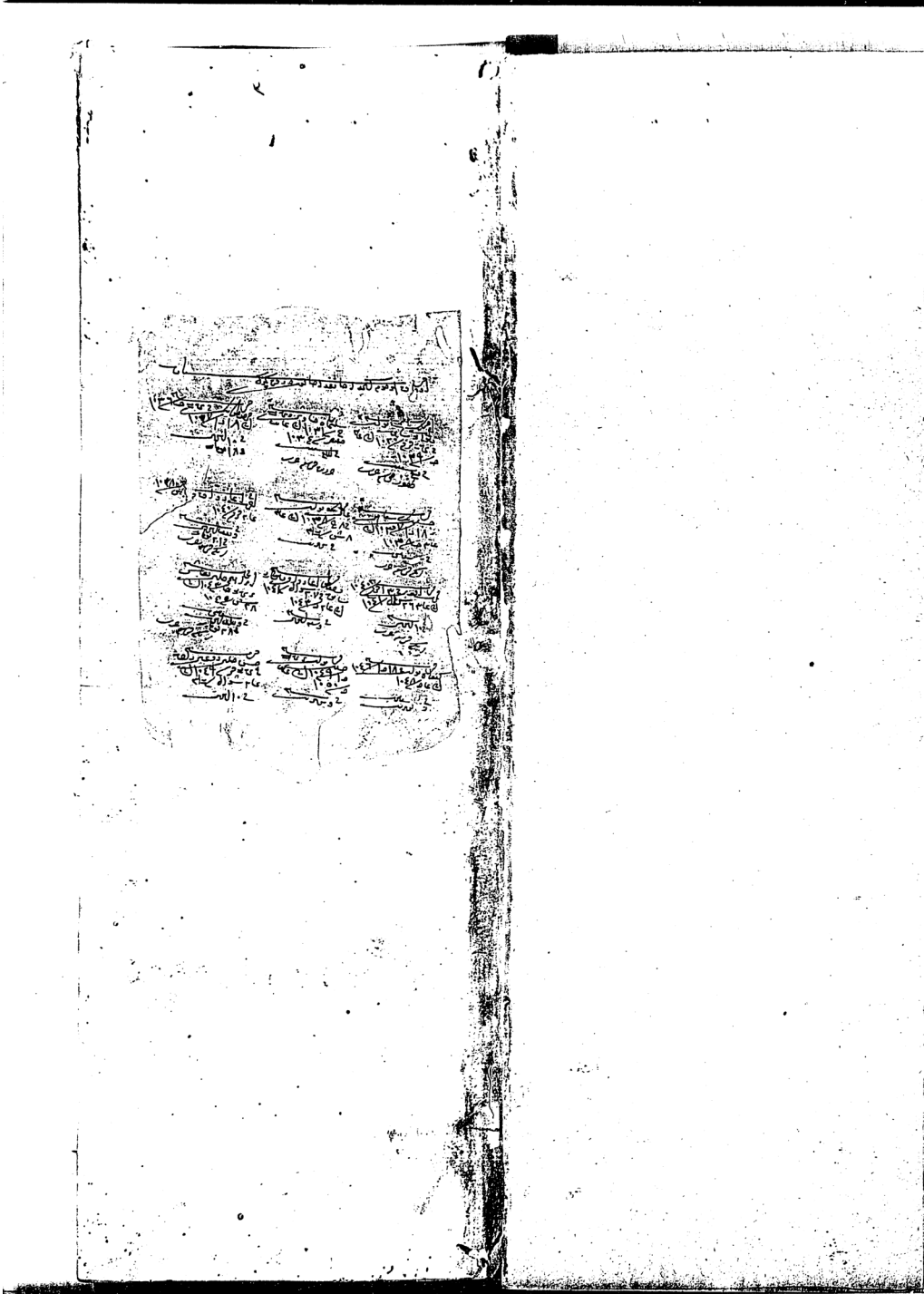
- Özgüven, Burcu, (1993). "Ayas Bin Abdullah". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. C. 1. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Tarihsel Toplum Vakfı. s. 445.
- Öztürk, Nazif (1995). *Elmalılı Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*. 1. Baskı, Ankara. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pedani, Maris Pia, (2000). "Safiye's Household and Venetian Diplomacy". *Turcica*, Volume: 32, ss.9-32.
- Pierce, Leslie P., (1993). *The Imperial Harem*. New York: Oxford University Press.
- Sakoğlu, Necdet (1994). "Canfeda Kadın". *Dünden Bugün'e İstanbul Ansiklopedisi*. C. 2. Haz. İlhan Tekeli. İstanbul: Tarih Vakfı, Ankara: Kültür Bakanlığı. s. 383.
- Selaniki, Mustafa Efendi,- (1989). *Tarih-i Selaniki-2 Cilt*, Hazırlayan: Mehmet İpşirli. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Singer, Amy (2002). *Constructing Ottoman Benifience-An Imperial Soup Kitchen In Jerusalem*. Albany: State University of New York Press.
- Tanman, M.Baha, (1991). "Atik Valide Sultan Külliyesi". *TDVİA*. C.4. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 68-73.
- Tanman, M.Baha, (2007). "Nûreddin Cerrâhi Tekkesi", *TDVİA*. C. 33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 253-256.
- Tanman, M.Baha, (1989). "Akbaba Tekkesi" *TDVİA*. C. 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 221-222.
- Thys-Şenocak, Lucienne (2009). *Hatice Turhan Sultan- Osmanlı İmparatorluğunda Kadın Baniler*. 1. Baskı, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Uluçay, M.Çağatay (2011). *Harem II*. 4.Basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (2014). *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*. 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yavaş, Doğan, (1994). "Canfeda Kadın Çeşmesi". *Dünden Bugün'e İstanbul Ansiklopedisi*. Cilt 2. Haz. İlhan Tekeli. İstanbul: Tarih Vakfı, Ankara: Kültür Bakanlığı. s. 383-384.
- Yediyıldız, Bahaeddin, (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi- Bir Sosyal Tarih İncelemesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yıldız, Kenan (2012). *1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlili*. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.
- Yüksel, Hasan, *Osmanlı Sosyal Ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*. 1.Baskı, Sivas: Dilek Matbaası.

3. İnternet Kaynakları

- Fatih Müftülüğü- Resmi İnternet Sitesi- Karagümrük Camii hakkında: <http://www.fatihmuftulugu.gov.tr/inc.php?p=camiiler&id=349>
- Kültür Bakanlığı Resmi Sitesi- Kilizdere Köprüsü hakkında: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kocaeli/gezilecek yer/kilezdere-koprusu>
- İstanbul Çevre Kültür ve Tarihi Eserleri Koruma Derneği'nin Web Sitesi: <http://isted.org.tr/projesi-cizilen-eserler/sarachane-mimar-ayas-camii/detay>

Ekler

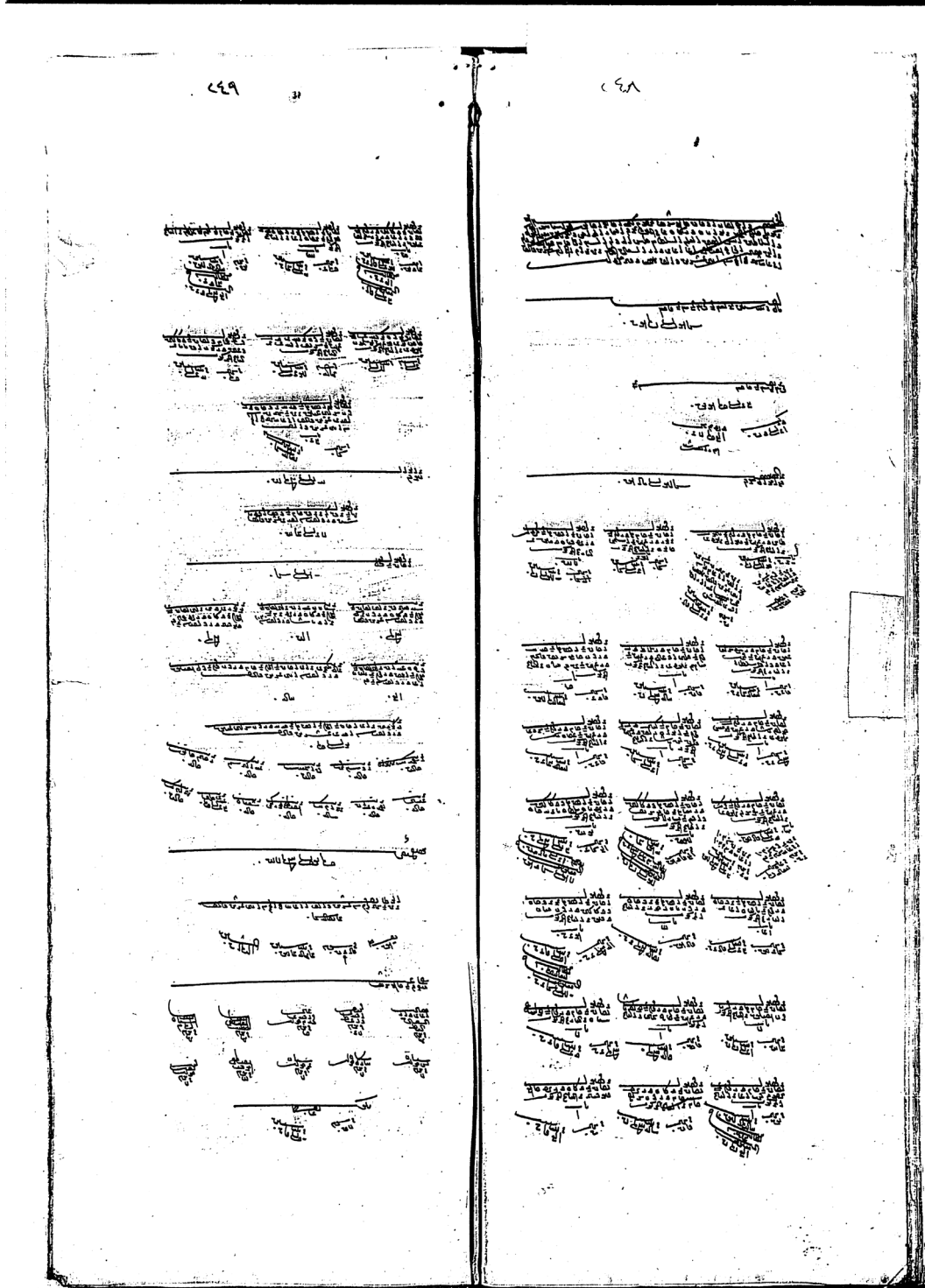
Ek I: *Kethüda Canfeda Hatun'un İstanbul'daki Vakıflarının 1611-41 Yıllarına Ait Ciltli Muhasebe Bilançolarının Kapak Sayfası* (BOA, MAD.d. Göm. No.01703 / 0001 (H.1020-50))

MAD.d 01703

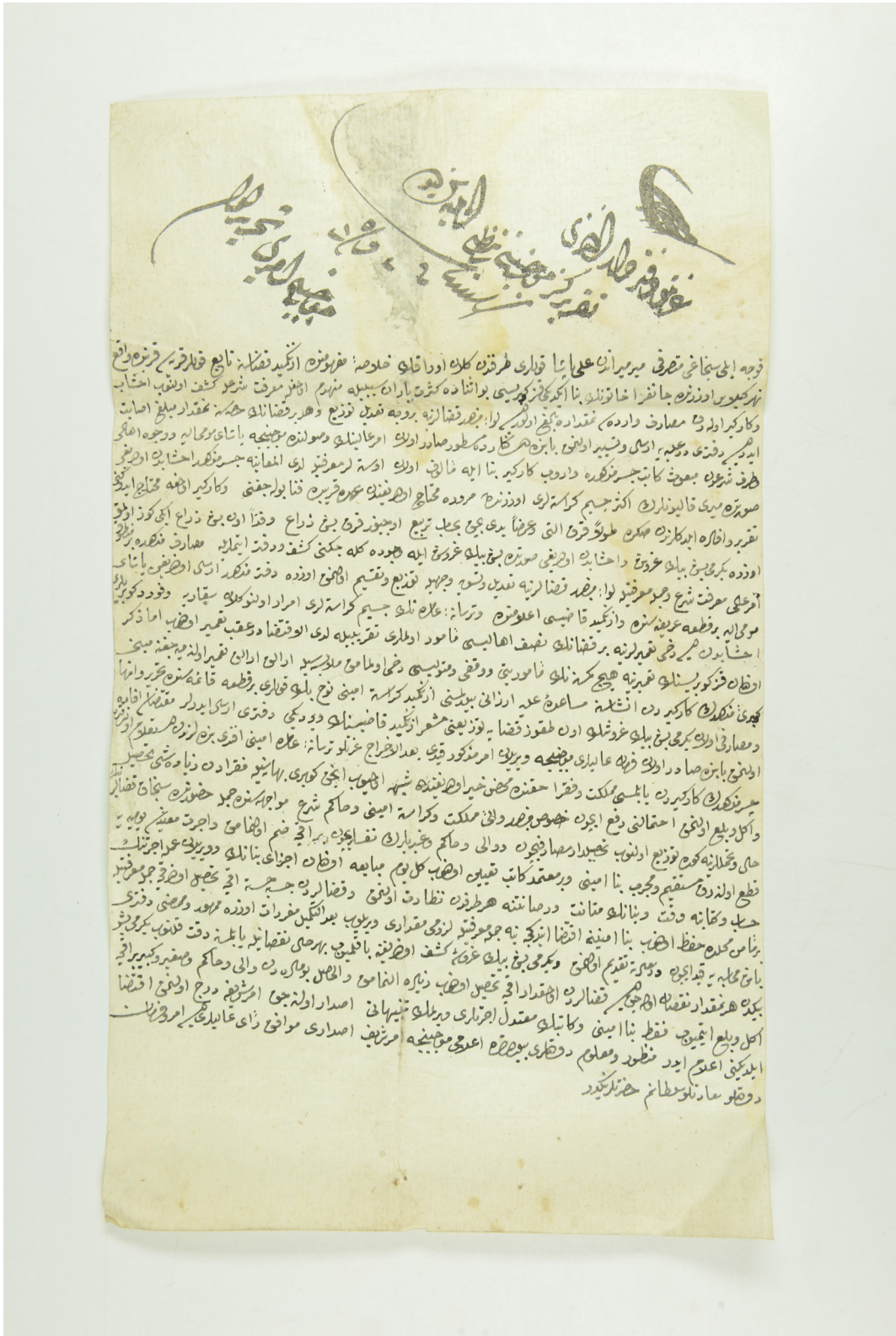
Ek 2. Canfeda Hatun'un İstanbul'daki Vakıflarının 1611-14 Yılları Muhasebe Defteri (BOA MAD.d. Göm. Nu. 01703 / 0101)

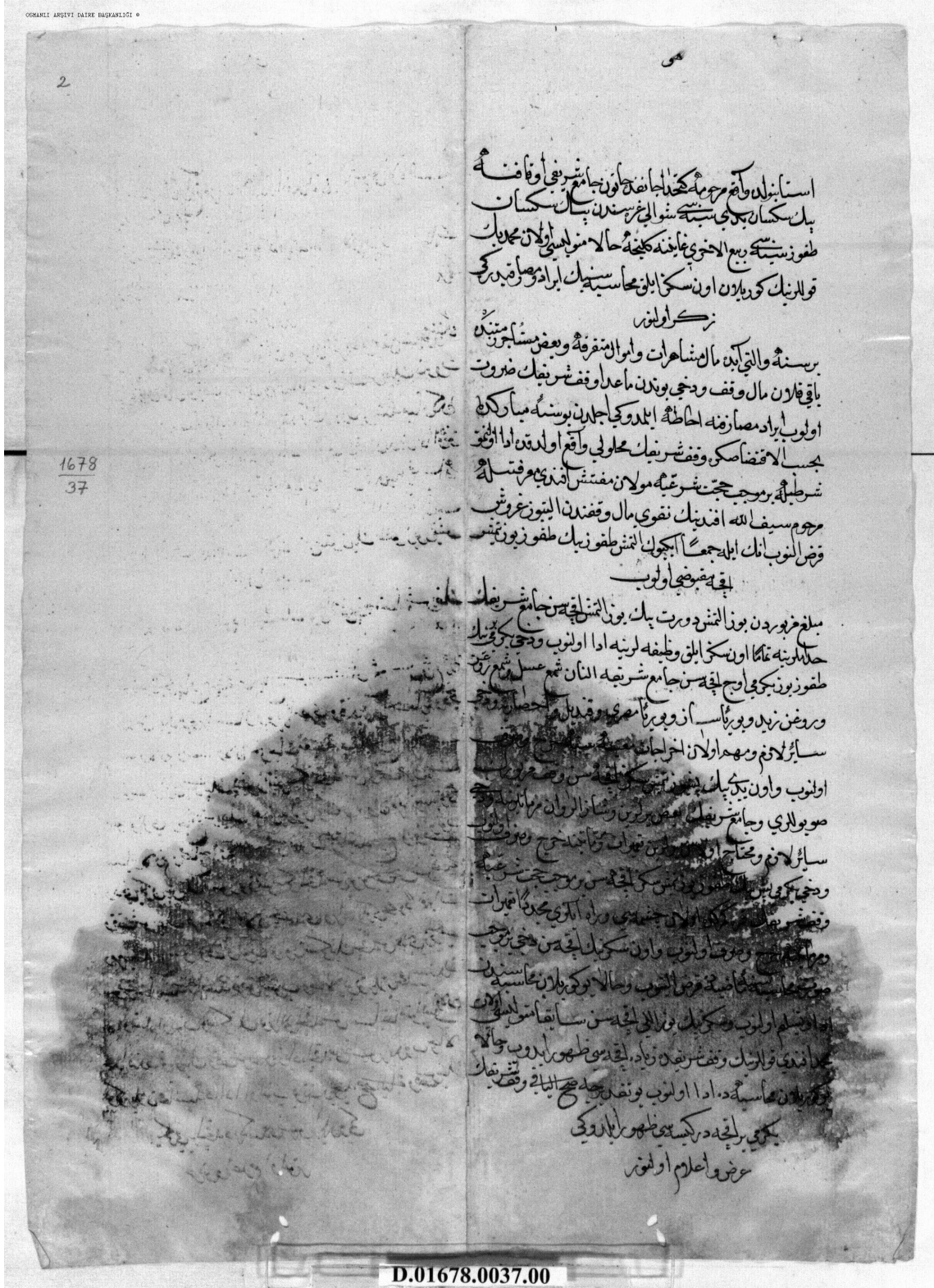
MAD.d 01703

Ek 3. İzmit Canfeda Hatun Kız Köprüsü (BOA C.NF.00006.00.252 / 003)

Ek 4. Canfeda Hatun'un İstanbul'daki Vakıflarının İcmal Muhasebe Defteri (BOA, TS.MA.d. 01678.0037.00 / 001)

2

می

استانبول و آن شهره کھدا جافه اون جا مشرفی اوفافه
پاک سکان برلی سینه شو الیخ سندن پاک سکان
طفوز سینه بیع الاخری غایبده کلجی حاله منور ایسی اولان مجربک
قولرینک کردیلان اون سکی ایلن محاسبهک ابراد و مصارفینک

نزر کولون

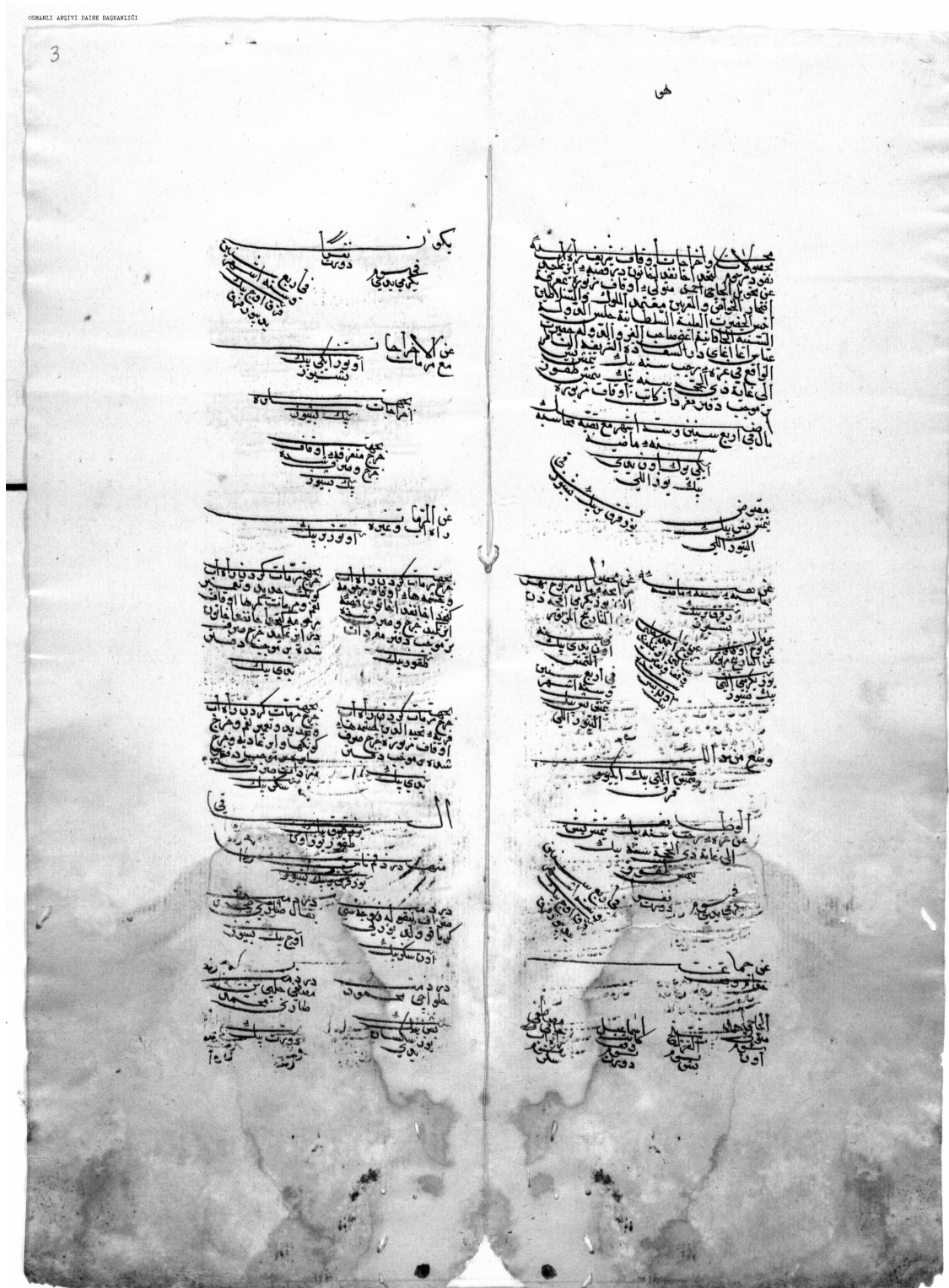
برسنه و الی کید مال شاهرات و ایلان تفرقه و بعضی سناجرین
باقی قیلان مال وقف و دیخی بوندن ماعدل و فقش نریک ضرورت
اولوب ابراد مصارفه احاطه ایلدی و کلچلرین بوسنه میار کله
بحسب الاقتضا سکر و فقش نریک محلولی واقع اولدقن ادا اولون
شرطیه و وجیح حجت شرعیه مولان مفتش ائدی و غیر فستله
مرحوم سیفا الله ائدی نریک نقوی مال و فقندن الیون غرض
قرض الیوب ناک ایلله جمعاً کچرک الیون طفوز بیک طفوز بون نریس
بقیه بعضی اولوب

مبلغ خورون بون الیون و برت پاک بون الیون بون جا مشرفی
حکام لرینه ناکا اون سکی ایلن و طفقه لرینه ادا اولوب و دیخی کولون
طفوز بون بیک اوج لقیه سن جامع شریعه النان شمع غسل شریع
و رضن زید و بوی پاس ان بوی بامی و قیدلر احصا اولون
سائر لاق و هم اولان ایلر احکام سینه سینه سینه
اولوب و اون بیک پاک بون الیون سنازلان مران لری
صوبولاری و جا مشرفی لری و سنازلان مران لری
سائر لاق و محتاج اولون سنازلان مران لری
و دیخی کولون بون الیون سکر لقیه سن و وجیح حجت شرعیه
و فقش نریک کولون الیون جنده بی و ادا اولوب کولون
و اولوب بون و بون اولوب و اون سکر لقیه سن دیخی بون
موت سینه سنازلان مران لری و سنازلان مران لری حاسبه
ادا اولوب و کولون بون الیون سکر لقیه سن سنازلان مران لری
حکام لری و الیون و فقش نریک زیاد لقیه بی طهر ابروب حاله
کولون محاسبه ده ادا اولوب بون بون حجت شرعیه و فقش نریک
بیک بون لقیه در کس بی طهر ابروب
عرض و اعلام اولون

1678
37

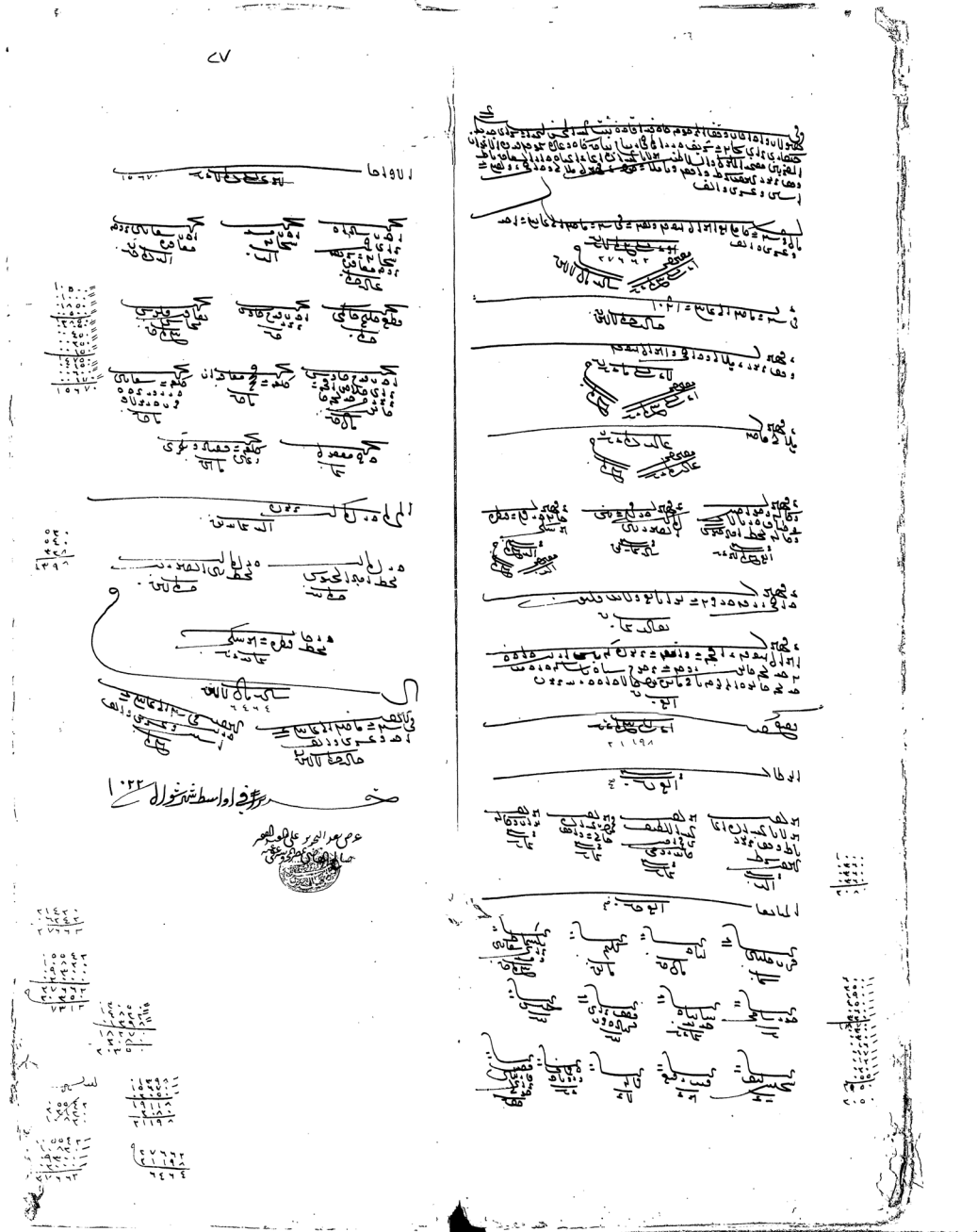
D.01678.0037.00

Ek 5. Canfeda Hatun'un İzmit'teki Vakfının 1665-69 Yılları Muhasebe Bilançosu (TS.MA.D..08897.0001.00 / 001)

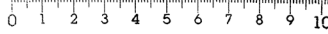

D.08897.0001.00

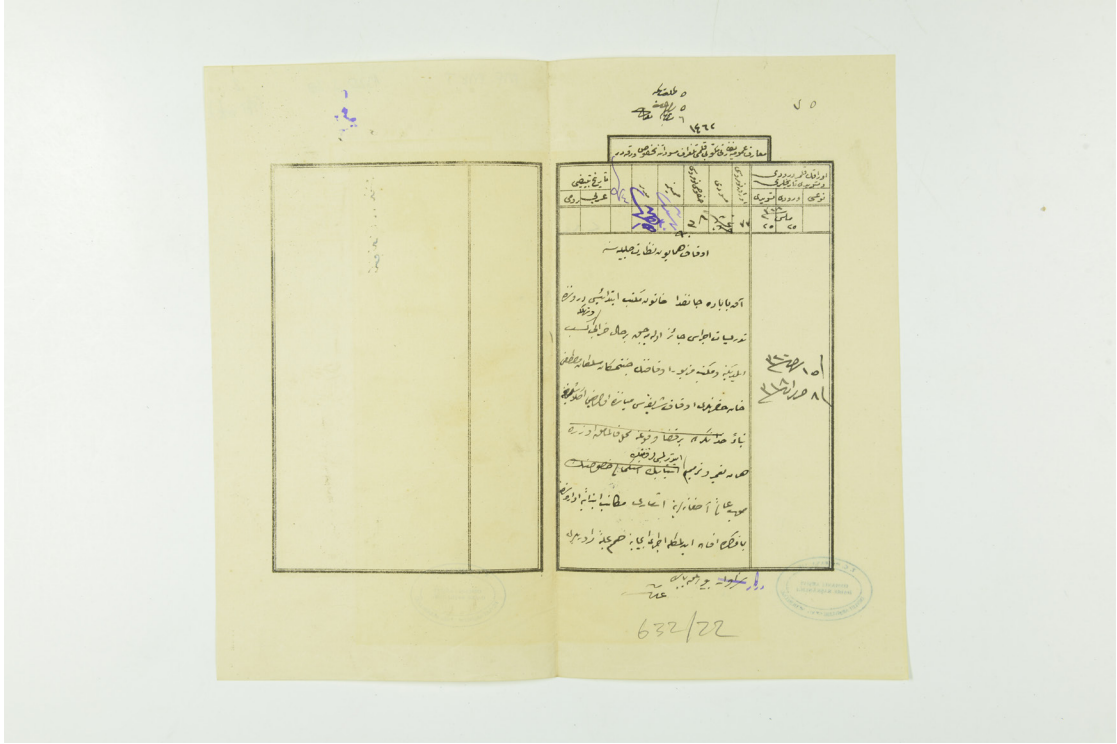
Ek 6. Canfeda Hatun'un Haremeyn Vakfı'nın 1608-1609 Yılları Muhasebe Bilançosu
(BOA, MAD.d. Göm. No.03651 / 00005)

MAD.d 03651

Ek 7. Beykoz'un Akbaba köyünde Canfeda Hatun'a Mal Edilen Mektebin Tamir Kaydı (BOA MF. MKT.00622.00022 / 001)

Ek 8. Karagümrük Canfeda Camii (Zehra Karademir Arşivi)

Ek 9. Gedikpaşa Canfeda Hatun Çeşmesi (Zehra Karademir Arşivi)

Ek 10. Akbaba Köyü Canfeda Hatun Camii (Zehra Karademir Arşivi)

Ek 11. Abdüssemi Yavrutürk Beykoz'daki Canfeda Hatun Mektebi'nin son öğrencilerinden (Zehra Karademir Arşivi)

Ek 12. Akbaba Camii Sokağında Kitabesi Düşmüş İsimsiz Çeşme (Zehra Karademir Arşivi)

Ek 13. Akbaba Camii Bitişğinde Akbaba Mehmed Efendi'nin Türbesi (Zehra Karademir Arşivi)

